

ADLİ PSİKOLOJİ NAZARINDA CEZA MUHAKEMESİNDE GERÇEĞE AYKIRI TANIK BEYANI^(*)

Dr. Öğr. Üyesi **Can CANPOLAT**^(**)

Öz: Adli psikoloji, psikoloji bilgisinin hukuki meselelerin çözümünde kullanılması konu edinir. Dolayısıyla, adli psikolojinin, hukuk ve psikolojinin kesişim alanında yer aldığı ve hukuk psikolojisinin bir alt dalı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, yargılamada bir süje olarak yer alan tanık beyanlarının güvenilirliği, esas itibarıyla psikolojiye ilişkin yöntemlerle belirlenebileceğinden, beyan psikolojisi başlığı altında adli psikolojinin konusunu oluşturmaktadır.

Ceza yargılamasında sıkça başvurulanan bir delil olan tanık beyanının güvenilirliği, beyanın sıhhati ile yakın ilişki içerisindedir. Tanık, çeşitli nedenlerle gerçeğe aykırı beyanda bulunabileceğinden, beyanın sıhhati çoğu zaman tartışmalıdır. Tanık beyanının gerçeğe uyuşmamasının nedeni; hissetme, algılama, hatırlama ve beyanda bulunma şeklinde ortaya çıkan bilişsel süreçle ilgili olabilir. Bununla birlikte tanık, sosyal veya kişisel nedenlerle bilerek gerçeğe aykırı beyanda da bulunabilir, yani yalan söyleyebilir.

Çalışmada, gerçeğe aykırı tanık beyanı, adli psikoloji çerçevesinde ve her iki açıdan da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Adli Psikoloji, Gerçeğe Aykırı Tanık Beyanı, Tanık Beyanının Doğruluğu ve İtibari Değeri, Bilişsel Psikoloji, Ceza Muhakemesi Hukuku, Beyan Psikolojisi.

^(*) Makale Gönderim Tarihi: 01.10.2020. Makale Kabul Tarihi: 08.03.2021.

^(**) Yalova Üniversitesi, Ceza ve Ceza Muhakemesi Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi (ORCID no: 0000-0002-8729-0359; canpolat@yalova.edu.tr).

IN FRAMEWORK OF FORENSIC PSYCHOLOGY FALSE WITNESS STATEMENTS IN CRIMINAL PROCEDURE

Abstract: Forensic Psychology, involves the application of psychological knowledge and methods to legal matters. Therefore, it can be said that forensic psychology is located at the intersection of law and psychology and is a subfield of legal psychology. In this context, since the reliability of witness statement can be determined by methods related to psychology, it constitutes the subject of forensic psychology under the heading of statement psychology.

The witness statement, which is a frequently referenced evidence in the criminal trial and its reliability is in close contact with the accuracy of the statement. Since the witness may make false statements for various reasons, the accuracy of the statement is often controversial. The reason why the witness statement does not match with the truth may be related to the cognitive process that occurs in the form of feeling, perception, remembering and making statements. However, the witness may knowingly misrepresent the truth because of social or personal reasons. In other words, the witness can lie.

In this study, false witness statements will be discussed within the framework of forensic psychology and from both angles.

Keywords: Forensic Psychology, False Witness Statement, Accuracy and Reliability of Testimony, Cognitive Psychology, Criminal Procedure, Witness Psychology.

I. GİRİŞ

Ceza muhakemesi hukuku, belli amaçlar doğrultusunda şekillenen kompleks bir yapıya sahiptir¹. Muhakeme faaliyetiyle, insan haklarına riayet edecek tarzda bir yargılama yürütülerek maddi gerçeğe ulaşmak², maddi ceza hukuku kurallarının tatbikini sağlamak³, hukukun bütünlüğünü korumak ve bu suretle toplumsal barışı tesis etmek amaçlanır⁴.

¹ ROXIN Claus/SCHÜNEMANN Bernd, **Strafverfahrensrecht**, 27. Auflage, C.H. Beck, München, 2012, §1, kn.6.

² ÜNVER Yener/HAKERİ Hakan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 16. Baskı, Adalet, Ankara, 2019, s.43; CENTEL Nur/ZAFER Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Baskı, Beta, İstanbul, 2017, s.6,7; HEGER Martin, **Strafprozessrecht**, W. Kohlhammer, 2013, kn.17; KINDHÄUSER Urs, **Strafprozessrecht**, 3. Auflage, Nomos, Baden-Baden, 2013, §1, kn.9; VOLK Klaus/ENGLÄNDER Armin, **Grundkurs StPO**, 8. neu bearbeitete Aufl., München, 2013, §3, kn.1; KRAMER Bernhard, **Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts**, 5. Aufl., Stuttgart, 2002, kn.13, 13a.

³ KUDLICH Hans, **Einleitung**, in: MüKoStPO, 1. Auflage, München, 2014, kn.5, 6; KÜHNE Hans Heiner, **Strafprozessrecht**, 9. völlig neue bearbeitete und erweiterte Auflage, Heidelberg, 2015, §1, kn.1. Maddi ceza hukuku kurallarının tatbikini sağlamak, temelde kusurlu olanın cezalandırılması, masum olanın cezadan korunması şeklinde anlaşılmalıdır.

⁴ KINDHÄUSER, §1, kn.14 vd.; BEULKE Werner, **Strafprozessrecht**, 11. Auflage, C.F. Müller, München, 2010, §1, kn.6.

Yargılama sonucunda adil bir karar verilebilmesi, yargılama konusu olayın gerçekte uyumlu olacak şekilde açıklığa kavuşturulmasını gerektirdiğinden, ceza muhakemesi hukukunda, ispat konusunda herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir. Bu kapsamda, olayın kamu makamlarınca re'sen araştırılması öngörülmüş⁵ ve vicdani kanaate esas olmak üzere delillerin takdir hakime bırakılarak, delillerin elde edilmesi ve değerlendirilmesi hususunda serbestlik sağlanmıştır⁶.

Medeni muhakemenin aksine, ceza yargılamasında dava malzemesi taraflarca getirilmez; aksine ve özellikle aleyhe olan deliller, şüpheli/sanık tarafından çoğu zaman gizlenmeye çalışılır⁷. Dolayısıyla, delillerin elde edilmesi yahut ikamesinin konu⁸ ve zaman⁹ yönünden serbest olması, gizli olanın ortaya çıkarılması açısından önemlidir.

⁵ Re'sen araştırma ilkesi ile maddi gerçeğin araştırılması ilkesinin ayniyeti açısından bkz. ZIPF Heinz, **Strafprozeßrecht**, zweite, neubearbeitete Auflage, Walter de Gruyter, Berlin, 1977, s.87.

⁶ AYDIN Devrim, **Ceza Muhakemesinde Deliller**, Yetkin, Ankara, 2014, s.33 vd.; KOCA Mahmut, **“Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller”**, CHD., Y.1, S.2, Aralık 2006, s.208. Burada, bir şeyin delil olma özelliği taşıması ile ispatta kullanılabilir olmasının farklı hususlar olduğuna işaret etmek gerekir. Nitekim örneğin şüpheli yahut sanık, işlediği suçu gerçeğe uygun bir biçimde ikrar etmişse, bu bir delildir. Şayet bu ikrar CMK m.148'de düzenlenen yasak yöntemlerle elde edilmişse, uyuşma teorisine yönelik eleştiriler başlığı altında daha önce ifade ettiğimiz üzere, bunun ispat aracı olarak kullanılması mümkün değildir.

⁷ Kasten yalan beyan dışında, tanığın hatırladığını olduğundan farklı anlatamayacağı düşüncesiyle tahkik sisteminin geçerli olduğu Orta Çağ'da, sanıklara ve gerçeği sakladığına inanılan tanıklara doğruyu söyletmek için acı çektirilmiş, işkence yapılmış böylece sır olarak sakladıkları kabul edilen gerçeği açıklamaya zorlanmışlardır. (GÜNGÖR Devrim, **Ceza Muhakemesinde Tanık Beyanının Delil Değeri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.2, 2015, s.309.)

⁸ Konu bakımından delil serbestisinin sınırı, delilin hukuka uygun yollarla elde edilmiş olmasıdır (CMK m.217/2): “... Maddi gerçeğin araştırılmasını hedef alan Ceza Muhakemesinin amacı ne pahasına olursa olsun maddi gerçeği bulmak olmamalıdır. Ne pahasına olursa olsun mutlak gerçeğe ulaşmak ilkesi insanlık tarihi boyunca olumsuz uygulamalar göstermiş, insan onurunu hiçe sayan işkence ve benzeri yöntemlerle mutlaka gerçeğe ulaşma dürtüsünü harekete geçirmiştir. Günümüzde artık bu olumsuzluklar nedeniyle bu ilkeye sınırlamalar getirilmiş, delillerin mutlaka hukuka uygun olarak elde edilerek maddi gerçeğe ulaşılması benimsenmiştir.” Y. 18. CD., 9.7.2015, 2015/29744 E., 2015/4468 K., www.kazanci.com (erişim: 12.7.2020).

⁹ “... CMK'nın 207. maddesi uyarınca delilin ortaya konulması isteminin geç bildirilmiş olması nedeniyle reddedilememesi gerektiği hususları birlikte değerlendirildiğinde, protokol aslının getirtilerek katılandan protokol içeriğinin doğru olup olmadığının ve protokolün kendisi tarafından imzalanıp sanık ...'e verilip verilmediğinin sorulması, katılanın inkâr etmesi hâlinde protokoldeki katılanın adı, soyadı ve kimlik numarası ile katılan adına atılmış bulunan imzanın katılanın eli ürünü olup olmadığının ve renkli fotokopi gibi bir yöntemle senede eklenip eklenmediğinin tespit edilmesi amacıyla bilirkişi incelemesi yaptırılması ve toplanan tüm deliller birlikte

Kanıtlarıyla bir şeyin gerçek yönünü ortaya çıkarma anlamına gelen ispat, delile dayalı olmalıdır¹⁰. Deliller, ceza muhakemesinde olayın canlandırılabilmesine, değerlendirilebilmesine ve yargılamadan sonuç çıkarılmasına olanak veren ispat vasıtalarıdır¹¹.

Yargılama konusuyla irtibatlı bulunan, olayı temsil eden, yani sübuta yarayan her şey ceza muhakemesinde delildir¹². Bu kapsamda, ceza yargılamasında en çok karşılaşılan delil türlerinin başında, tanık beyanı gelmektedir¹³. Bununla birlikte, tanık beyanı, birçok sebepten ötürü tamamen yahut kısmen gerçeğe aykırı olabilir. Çalışmada, gerçeğe aykırı tanık beyanının nedenleri ve beyanın gerçeğe aykırılığını tespiti yarayan yöntemler, adli psikolojiye ilişkin yaklaşımlar çerçevesinde ve yargı kararları da dikkate alınarak incelenecektir.

II. CEZA YARGILAMASINDA, TANIK BEYANININ SIKLIKLA KULLANILAN BİR DELİL TÜRÜ OLMASININ NEDENLERİ

Geçmişte yaşanan maddi olay hakkında, beş duyusu ile edindiği dış dünyaya ait¹⁴ bilgi ve izlenimlerini¹⁵, tanık dinlemeye yetkili makamlar önünde anlatan¹⁶ kişiye, “*tanık*” denilmektedir¹⁷. Ceza yargılamasında tanık beyanı, sıklıkla başvurulmuş bir delildir. Bunun iki temel sebebi olduğu söylenebilir. *Birincisi*, beyanın elde edilmesindeki kolaylıktır. Tanık, özellikle suçun işlendiği anı müşahade etmişse, yani onun beyanı doğrudan delil mahiyetindeyse;

değerlendirilip sonucuna göre sanıkların hukuki durumlarının belirlenmesi gerekirken, eksik araştırma ile sanıklar hakkında mahkûmiyet hükümleri kurulması usul ve kanuna aykırıdır.” Y. CGK., 17.9.2019, 2018/15-536 E., 2019/538 K., www.kazanci.com (erişim: 18.7.2020)

¹⁰ ÜNVER Yener, “*Ceza Muhakemesinde İspat, CMK ve Uygulamamız*”, CHD., Y.1, S.2, Aralık 2006, s.103.

¹¹ YENİSEY Feridun, “*Ceza Muhakemesi Hukukunda (Hukuka Uygun Bir Şekilde Elde Edilmiş) Delil*”, CHD., S.4, Y.2, Ağustos 2007, s.5; KOCA, s.208; CENTEL/ZAFAER, s.232.

¹² KOCA, s.213; AYDIN, s.49.

¹³ DETTER Klaus, *Der Zeuge vom Hörensagen - eine Bestandsaufnahme*, NSTZ 2003, s.1.

¹⁴ Kural olarak tanığın, yalnızca dış dünyaya ilişkin izlenimlerini aktarması, sübjektif olarak herhangi bir değerlendirmede bulunmaması gerekir. Ancak gerçekte insan, algıladığını hafızasındaki şemalardan birinde tasnif ederek aktarır. (KÜHNE, Strafprozessrecht, kn.795.)

¹⁵ Tanık, müşahade ettiği olayı, kendi algısına göre aktarır. Bu bakımdan aynı olaya tanıklık eden kişiler açısından olayın anlamı farklılık arz edebilir. (HEGER, kn.366)

¹⁶ Tanığın konuşma yeteneğinden geçici yahut kalıcı yoksun olması halinde yazılı olarak görüşlerini aktarması mümkündür (YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe, *Ceza Muhakemesi Hukuku*, 6. Baskı, Seçkin, Ankara, 2018, s.494)

¹⁷ FEYZİOĞLU Metin, *Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık*, US-A Yayıncılık, Ankara, 1996, s.28; VOLK/ENGLÄNDER, §21, kn.3.

beyanı elde etmek kolay olduğu gibi, bu beyan, maddi gerçeğin tespitine yönelik önemli bir işleve de sahiptir. Bu nedenle, CMK m.44'te, *“Usulüne uygun olarak çağrılıp da mazeretini bildirmeksizin gelmeyen tanıklar zorla getirilir ve gelmemelerinin sebep olduğu giderler takdir edilerek, kamu alacaklarının tahsili usulüne göre ödettirilir”* denilerek tanıklık, kural olarak kişinin takdirine bırakılmamış; bir ödev olarak düzenlenmiştir.

İkinci neden, belirti delillerinden yahut olayı doğrudan temsil kabiliyetini haiz bulunan belge delili niteliğindeki dijital deliller gibi (örneğin olayı görüntüleyen kamera kaydı) deliller dışında kalan dolaylı ispat vasıtalarından sonuç çıkarılmasındaki zorluktur. Bu türden delillerin bir araya getirilerek anlamlı bir bütün halini alması, zahmetli bir süreçtir¹⁸.

Belirti delilleri, objektif veriler ortaya koymakla birlikte, bu veriler, çoğu zaman yargılama konusu olayın sadece bir parçasına ilişkindir¹⁹. Bu nedenle, yargılama sonucunda adil bir karar verilebilmesi için belirti delillerin olayın tamamını aydınlatacak şekilde bir araya getirilmesine ihtiyaç duyulur. Nitekim parmak izi, tekerlek izi, vücut sıvısı, kan veya tükürük örneklerinin incelenmesi sonucunda, bunların ait olduğu kişiye ilişkin kimlik bilgisi, somut olayın özelliklerine göre tek başına değerlendirildiğinde, gerçeğin tespitinde yanıltıcı olabilir. Esasen bu bilgi, yargılama konusu olayla ilgisi bulunmayan vakıaları tespit etmekten öte bir anlam da taşımayabilir. Örneğin, maktul A'nın üzerindeki pantolonun her iki paçasında rastlanan ve bir tür bitkiye ait olduğu anlaşılan polenler ile ölümüne neden olan bahçe makasındaki toprak kalıntıları, A ile arasında husumet bulunan fakat A'nın ölümüyle ilgisi olmayan bitki serası sahibi B'nin mahkumiyetine neden olabilir. Gerçekte A, öldürüldüğü gün seraya gitmiş olmakla birlikte, birkaç gündür kendisini takip eden ve karısıyla ilişki yaşadıklarını düşünen C tarafından öldürülmüştür. A seraya girdiğinde, C de peşinden gitmiş ve A orayı terk etmeden önce serada bulunan bahçe makasını alarak öldürme fiilini işlemiş olabilir. Bu olayda toprak kalıntıları, bahçe makası üzerindeki parmak izleri (C eldiven giymişse) ve A ile arasındaki husumet öyküsü nedeniyle, öldürme suçunun faili B gibi gözükmemektedir. Ancak bu kabul, gerçekte uyumsuz olup tüm bu bilgilerin ortaya koyduğu husus, yalnızca A'nın, ölümünden önce B'ye ait seraya gittiği, suçta silah olarak kullanılan makasın da B'ye ait olduğudur.

¹⁸ KÜHNE Hans Heiner, *Der Beweiswert von Zeugenaussagen*, NSTZ 1985, s.252.

¹⁹ Bu yönüyle belirti delilin, somut olaya münhasır olmayan, genel mahiyette temsili delil olarak kabulü için bkz. YENİSEY/NUHOĞLU, s.492.

III. KAPSAMIN BELİRLENMESİ

Belirti delillere göre daha sık kullanılan bir delil olmakla birlikte, tanık beyanının, birçok nedenle belirti delillerden daha az güvenilir olduğu söylenebilir²⁰. Bu nedenler, büyük oranda, çalışma alanı bilginin işlenmesi ve korunmasıyla ilgili olan bilişsel psikoloji ve vakıa özelinde beyana etki eden sebeplerin incelendiği beyan psikolojisine²¹ ilişkin olup adli psikolojinin konusunu oluşturmaktadır.

Adli psikolojinin, hukuk psikolojisinin (=Rechtspsychologie, =Legal Psychology) bir alt dalı olduğu söylenebilir. Bu kapsamda, öncelikle “hukukta psikoloji” ile “hukukun psikolojisi” arasındaki farka işaret etmek gerekir. Hukukun psikolojisi, hukukun kural ve prensiplerine ilişkin psikoloji bilimi nazarında ortaya konulan eleştirel yaklaşımları içeren ve bu anlamda, yalnızca psikolojinin konusunu oluşturan bir alandır. Buna karşılık hukukta psikoloji, psikoloji bilgisinin, yalnızca hukuki sorunların çözülmesinde kullanılması anlamına gelir²². Yukarıda kullanılan “hukuk psikolojisi” kavramıyla, hukukta psikolojiyi kastettiğimizi belirtelim.

Hukuk psikolojisi, suç oluşturan davranışların açıklanması, önlenmesi, suçlunun rehabilite edilmesiyle ilgilenen “kriminal psikoloji”; mağdur davranışlarını ve suçun mağdurda sebep olduğu etkileri değerlendiren “mağdur psikolojisi”; aile hukukunda özellikle velayet davalarında gündeme gelen “çocuk psikolojisi”; son dönemde ortaya çıkan ve devletler hukukunu, idare hukukunu ilgilendiren “göç psikolojisi”; ceza ve hukuk yargılamalarında “karar psikolojisi”; kast, irade gibi birden çok konuyu kapsamına alır²³. Sonuç olarak, hukuk psikolojisinin, interdisipliner bir alan olduğu söylenebilir²⁴.

²⁰ DETTER, s.1; ROXIN/SCHÜNEMANN, §26, kn.1; GÖKTÜRK Neslihan, **Yalan Tanıklık Suçu (TCK m.272)**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX, Y. 2016, S.1, s.349.

²¹ STELLER Max, **Gegenstandsbereiche und Methodik der psychologischen Begutachtung**, in: Handbuch der Forensischen Psychiatrie Band 2, Psychopathologische Grundlagen und Praxis der Forensischen Psychiatrie im Strafrecht (Hrsg. von KRÖBER Hans Ludwig-LEYGRAF Norbert-DÖLLING Dieter-SASS Henning), Springer, Berlin, 2010, s.190.

²² HOMMERS Wilfried, **Zum Gegenstand der Rechtspsychologie**, in: Perspektiven der Rechtspsychologie/ Hrsg. von W. Hommers, Göttingen, 1991, s.9.

²³ STELLER, Gegenstandsbereiche und Methodik, s.185; BLIESENER Thomas/LÖSEL Friedrich, **Entwicklung und Gegenstand der Rechtspsychologie**, in: Bliesener/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014, s.21.

²⁴ BLIESENER/LÖSEL, s.21.

Adli psikoloji, hukuk psikolojisinin alt dalı olması sebebiyle, hukuk ve psikolojinin kesişim alanında yer alır. Adli psikolojiyi karakterize eden, yargı organlarınca tesis edilen işlemlerde, psikoloji bilgisinin kullanılmasına ilişkin bir uzmanlık alanı olmasıdır. Bu kapsamda, yargılamada bir süje olarak yer alan tanık beyanlarının delil değeri, psikolojiye ilişkin yöntemlerle belirlenebileceğinden, “beyan psikolojisi” başlığı altında, adli psikolojinin konusunu oluşturmaktadır.

Tanık beyanının gerçeğe uygunluğunu değerlendiren ilk bilimsel çalışmalar, kendisi de bir adli psikolog olan *William Stern*’in, 20’nci yüzyılın başlarında, özellikle çocuklar ve gençler üzerinde yaptığı araştırma ve deneylere dayanmaktadır²⁵. Ancak beyan psikolojisine ilişkin çalışmalar, hukuk alanında 20’nci yüzyılın ortalarına dek itibar görmemiştir²⁶. Özellikle 1900’lerin ikinci yarısından itibaren adli psikologlar, münferit yargılamalarda, genel olarak tanık beyanını etkileyen nedenleri değerlendirerek genel geçer sonuçlar ortaya koymaya yönelmişlerdir²⁷. 1953 yılında, Alman Psikoloji Derneği’nin Köln’de düzenlenen 19’uncu kongresinde, *Udo Undeutsch*, beyanın güvenilirliğine ilişkin değerlendirmenin, beyana itibar edilip edilemeyeceği hususunda odak noktası olması gerektiğini belirtmiş ve günümüzde de istifade edilen yeni bir beyan psikolojisi evresini başlatmıştır²⁸. Aşağıda ayrıntılı olarak açıklayacağımız üzere, *Undeutsch*’un kurduğu hipotez, *gerçekte deneyimlenenlerle ilgili ifadelerin, kurguya dayalı ifadelerden içerik olarak belirgin şekilde farklı olduğu* kabulüne dayanmaktadır.

Yukarıdaki izahtan anlaşılacağı üzere, çalışmada, bilişsel psikoloji ve beyan psikolojisine göre tanık beyanının sıhhatine etki eden nedenler, adli psikolojiye ilişkin yaklaşımlar esas alınarak ceza yargılaması açısından değerlendirilecektir. Bu kapsamda, kasten gerçeğe aykırı -yalan- beyan ve hataya dayalı veya bilinçsiz gerçeğe aykırılık halleri şeklinde ikili bir ayrıma

²⁵ MYKLEBUST Trond, **The Nordic Model of Handling Children’s Testimonies**, in: Collaborating Against Child Abuse -Exploring the Nordic Barnahus Model-, Palgrave MacMillan, Switzerland, 2017, s.103; SCHOON Wiebke/BRIKEN Peer, **Zur Anwendbarkeit der Glaubhaftigkeitsbegutachtung unter spezifischen Begutachtungsumständen - Eine narrative Übersichtsarbeit**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13, 2019, s.125, 126; THEUNE Lucas, **Polizeibeamte als Berufszeugen in Strafverfahren**, Nomos, Berlin, 2019, s.119.

²⁶ SCHOON/BRIKEN, s.126.

²⁷ JANSEN Gabriele, **Zeuge und Aussagepsychologie**, 2. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, 2012, kn.14.

²⁸ JANSEN, kn.16.

gidilmesi tercih edilmiştir. Hataya dayalı veya bilinçsiz gerçeğe aykırılıklar, tanığın bir olayı müşahade etmesinden, buna ilişkin edindiği bilgiyi aktarmasına kadar olan bilişsel süreç nazara alınarak incelenmiştir. Yalan beyanın tespitinde dikkate alınabilecek yaklaşımlar ise, psiko-fiziksel ve içerik analizine ilişkin olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır.

IV. CEZA MUHAKEMESİ KANUNU NAZARINDA TANIK BEYANI

CMK, ceza yargılamasında önemli bir delil olan tanık beyanının, ancak kasten yalan beyanda bulunulması halinde gerçeğe aykırı olabileceğini öngörmüştür. Bu durum, tanığın gerçeği söyleme yükümlülüğünden kaynaklanmaktadır²⁹. Bunun dışında, algıdan kaynaklanan nedenlerle yahut unutma dolayısıyla beyanın doğru olup olmadığı, diğer delillerle beraber hakim tarafından takdir edilir.

Kanunda, tanık beyanının doğruluğunu sağlayabilmek için birtakım düzenlemelere yer verilmiştir. Bunların başında, dayanağını Anayasa m.38'den alan³⁰ “tanıklıktan çekinme hakkı” gelmektedir. Nitekim Kanunda, kişisel nedenlerle (m.45) ve meslek ve uğraşları nedeniyle (m.46) bazı kimselerin tanıklıktan çekinebileceği hüküm altına alınmıştır. Belirtilen nedenlerden biri şahsında ortaya çıkan bir tanığa, tanıklıktan çekinme hakkına sahip olduğu önceden bildirilir. Hatta bu kimseler, dinlenildikleri sırada dahi tanıklıktan çekinebilirler (m.45/3). Çekinme hakkı bulunduğu hususunda, kendisine önceden hatırlatma yapılmaksızın dinlenen tanığın beyanı, hükme esas alınmaz³¹. Yargıtay’a göre, daha önce tanıklıktan çekinme hakkını kullanmayarak tanıklık etmesine rağmen daha sonra bu hakkını kullanan tanığın, hakkı kullanmadan önce verdiği beyana ilişkin tutanaklar da okunamaz³².

²⁹ VOLK/ENGLÄNDER, §21, kn.5.

³⁰ AY m.38/5: “Hiç kimse kendisi ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmaya zorlanamaz.”

³¹ “Olayın tek tanığı ...’nın, sanığın eşi olan katılanın başka eşinde olma üvey çocuğu olduğu ve sanığın kayın hısımlığından altsoyu sayıldığı, CMK’nın 45/1-c bendine göre tanıklıktan ve yeminden çekinme hakkı bulunduğu, tanığın yaşı nedeniyle yeminsiz dinlenilmesinde isabetsizlik bulunmamakta ise de tanıklıktan çekinme hakkı hatırlatılmadan dinlenilmesi ve anlatımlarının hükmüne esas alınması suretiyle CMK’nın 45/1-c, 217/2. maddelerine aykırı davranılması...” Y. 4. CD., 14.3.2016, 2014/39346 E., 2016/4781 K., www.kazanci.com (erişim: 2.8.2020).

³² “5271 sayılı Kanunun 210. maddesi uyarınca tanıklıktan çekinme hakkı olmasına karşın daha önce bu hakkını kullanmayan bir tanık duruşmada tanıklıktan çekindiğinde önceki ifadesine ilişkin tutanaklar da okunamayacak, 217. maddenin birinci fıkrasındaki hüküm uyarınca, hakim kararını duruşmaya getirilmiş ve huzurunda tartışılmış delillere dayandırabileceği için tanığın daha önceki aşamada tanıklıktan çekinme hakkını kullanmayarak verdiği beyanları hükmüne esas alınamayacaktır.” Y. 18. CD., 27.10.2015, 2015/8028 E., 2015/9418 K., www.kazanci.com (erişim: 2.8.2020).

Bunun dışında, tanıklıktan çekinme hakkı bulunan, ancak bu hakkın anlam ve içeriğini idrak edemeyen kişiler, haklarını kanuni temsilcileri aracılığıyla kullanırlar³³. Bu kapsamda kanun koyucu, tanıklığa atfedilen önem ve doğru söyleyen tanığın maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına sağladığı katkıyı dikkate alarak, kanunî temsilci şüpheli veya sanık ise, bunların, hakkın anlam ve içeriğini idrak edemeyen kişiler adına karar veremeyeceklerini hükme bağlamıştır (m.45/2). Bu durumda, kişiye bir vasi atanması gündeme gelecektir.

Netice itibarıyla, tanıklıktan çekinme hakkı ile belli kişilerin tanıklık yapmaya zorlanmaması sağlanarak, yakınlarını suçlayıcı beyanda bulunmakla yalan söylemek arasında bir ikilem yaşamalarının önüne geçilmesi amaçlanmıştır³⁴.

Yasal bir sebep olmaksızın, tanıklıktan çekinmek yahut yemin etmekten kaçınmak mümkün değildir (m.60/1). Bu yönüyle tanık, yargılama konusu olaya ilişkin bildiklerini aktarmakla yükümlüdür. Bunun için tanığın, CMK m.43 uyarınca, Cumhuriyet savcısı yahut hakim/mahkeme huzuruna gelerek tanıklık etmek üzere çağrılması gerekir. Usulüne uygun yapılan çağrıya uymayan tanık, zorla getirilir (m.44). Buradan çıkan sonuç, tanığın çekinme hakkı bulunsun yahut bulunmasın, duruşmaya gelmekle yükümlü olduğudur.

Tanıklıktan çekinme hakkı bulunmayan kişiler, tanık sıfatıyla beyanda bulunmadan önce, “*Bildiğimi dosdoğru söyleyeceğime namusum ve vicdanım üzerine yemin ederim*” şeklinde yemin ederler. Yemin eden, bu söz dolayısıyla içsel olarak doğruyu söyleme baskısıyla karşılaşmaktadır³⁵. Bu suretle yemin, yalnızca tanığın yalan söylemesinin önüne geçmez; aynı zamanda tanıklık faaliyetinin bir ödev olduğu bilinciyle hareket ederek, tüm detaylara odaklanmasını ve gerçeğe uygun beyanda bulunma konusunda çaba göstermesini de sağlar³⁶.

Son olarak belirtmek gerekir ki kanun koyucu, Türk Ceza Kanunu (TCK) m.272’de düzenlenen yalan tanıklık suçuyla, tanığın doğru söyleme-

³³ “5271 sayılı CMK’nın 45/2. maddesinde düzenlenen kanuni temsilcinin izni kurumunun, aynı Kanunun 45/1. maddesinde sayılan tanıklıktan çekinme hallerinden birinin varlığı ile sınırlı olarak uygulanabileceği gözetilmeksizin çekinme hakları bulunmayıp eylemlere ilişkin görgüleri olan çocuk tanıklar Mustafa Büyüksütçü ile K.. G..’ün kanuni temsilcilerinin izninin bulunmadığından bahisle dinlenilmelerinden vazgeçilmesi...” Y. 14. CD., 6.11.2014, 2014/6900 E., 2014/12272 K., www.kazanci.com (erişim: 3.8.2020).

³⁴ FEYZİOĞLU, s.197.

³⁵ GÜNGÖR, s.309.

³⁶ MÜNSTERBERG Hugo, *On The Witness Stand -Essay on The Psychology and Crime*, New York, 1908, s.48. Kitabın tam metni için bkz. <https://archive.org>.

sini temin etmek bakımından etkili bir araç ihdas etmiştir. Bu hükümle, doğru söylemeyen tanık, bazı istisnalar dışında ceza tehdidi ile doğruyu söylemeye zorlanmış olur³⁷. Bu bakımdan, fikrimize göre doğruyu söyleme yükümlülüğü, esasen ceza muhakemesi hukukundan değil, TCK'da yer verilen bu düzenlemeden ortaya çıkmaktadır. CMK'daki düzenlemeler, daha çok beyanda bulunma yükümlülüğü yüklemektedir. Dolayısıyla, yukarıda anılan hükümlerle kanun koyucunun, tanığın doğruyu söylemesine yönelik bir güvence oluşturmayı amaçladığı söylenebilir.

V. TANIK BEYANININ SIHHATİNİ ETKİLEYEN NEDENLER

1. Genel Açıklamalar

Delil serbestisi ilkesi, geçmişte yaşanmış bir olayın, bugün elde edilen deliller aracılığıyla mümkün olduğunca aslına uygun canlandırılabilmesine hizmet eder. Bu yönüyle ceza yargılaması, arkeolojik bir kazı faaliyetine benzer. Muhakeme sonucunda ortaya çıkan sonuç, her zaman tarihsel gerçeği birebir yansıtmasa da buradaki amaç, gerçeğin, deliller aracılığıyla ortaya konulan, inandırıcı, tutarlı ve kesine yakın bir yansımasını elde etmektir (*yargısal gerçek*)³⁸.

Yargılama safahatında elde edilen delillerin, bu amaca uygun özelliklere sahip olmaları gerekir. Bu husus, yargılamayı yürüten hakim tarafından takdir edilir (*vicdani delil sistemi*). Ceza yargılamasında tanık beyanı, hakim vicdani kanaati bakımından çoğu zaman belirleyici bir rol oynar³⁹. Bu bağlamda, yargılamanın sonucunu etkileyebilecek mahiyetteki bu beyanların dikkatlice değerlendirilmesi gerekir. Zira hakimin kanaati, en basit şekliyle tanığın yanılması veya kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunması nedeniyle hatalı şekillenebilir⁴⁰. Bu da ceza muhakemesinin gerçeğe ulaşma ve uyumazlığın adil bir karara bağlanması amaçlarını olumsuz etkiler⁴¹.

³⁷ GÖKTÜRK, s.352, 353.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. CANPOLAT Can, **Ceza Muhakemesi Hukukunun Amacı: “Objektif gerçeğin keşfi mi? Yargısal (kazai) bir gerçeklik inşa etmek mi?”**, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV, S.2, s. 483 vd.

³⁹ BRAUSE Hans Peter, **Zum Zeugenbeweis in der Rechtsprechung des BGH**, NStZ 2007, s.505.

⁴⁰ PETERS Karl, **Untersuchungen zum Fehlurteil im Strafprozess**, Walter de Gruyter, Berlin, 1967, s.26; NESTLER Nina, **“Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht” - Falschaussage, Glaubhaftigkeit, Lügendetektor**, JA 2017, s.10.

⁴¹ PETERS, s.26.

Uygulamada, belirti delillerin değerlendirilmesinde genellikle uzman birliklerinin görüşüne başvurulmaktadır. Örneğin, olay yerinde bulunan; kan, tükürük, diğer vücut sıvıları gibi kalıntılar veya kimyasal başkaca buluntular, adli tıp incelemesi sonucunda anlamlandırılır. Buna karşılık tanık beyanlarına ilişkin değerlendirmede, mantık kuralları ve yaşam deneyimine göre (tecrübe) bir sonuca ulaşılmaktadır; psikolojiye dair bilimsel bilgiden istifade edildiği nadirdir⁴². Vicdani kanaate esas oluşturacak tanık beyanlarının dikkatli değerlendirilmesi, gerektiğinde adli psikoloji alanında uzman bilirkişilerin görüşlerinden faydalanılması gerekir.

2. Hataya Dayalı veya Bilinçsiz Gerçeğe Aykırılık

A. Gerçeğe Aykırılığın Epistemolojik Temeli

Ceza yargılamasında, suç teşkil eden olaya ilişkin bilgisini aktaran tanığın beyanının gerçeği yansıtır yansıtmadığı, diğer bir deyişle sıhhati, bilişsel süreç yönünden epistemolojik olarak tartışmaya açıktır.

Epistemoloji açısından gerçek, bilginin doğruluğundan başka bir şey değildir. Bilgi ise, her zaman birtakım kriterler çerçevesinde yürütülen zihinsel bir süreci gerekli kılar. Böylece gerçek, bilgi aracılığı ile insan bilinciyle ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Ancak bilginin doğru olup olmadığı hususunda bir yargıya ulaşmak kolay değildir. Zira gerçeğin bilgiyle ve bilginin de bilinçle bağlantısı, gerçeğin, insan bilinci ve algısı kadar değişken olabileceği anlamına gelir⁴³.

Öncelikle sosyal hayatta en çok kullanılan ve duyuma, izlenime, tecrübeye dayalı olup ceza yargılamasında delil olarak kabul edilen beyanların genellikle esasını oluşturan ampirik bilgi, algı psikolojisinin yahut başkaca belirleyicilerin etkisiyle göreceli hale gelebilmektedir. Bu da bilginin doğruluğu ve güvenilirliği hususunda şüpheye neden olabilir. Nitekim insan, farklı nedenlerle, gerçekliği bütünüyle değil sadece kısmi ve öznel olarak algılama imkanına sahiptir. Bu nedenle, ceza yargılamasında tanık sıfatıyla beyanı alınanların, yargılamanın konusunu oluşturan vakıya veya bu vakıya bağlı olan diğer vakıalara dair bilgileri, tarihsel gerçeği tam olarak yansıtmayabilir. Örneğin, tanık sıfatıyla dinlenen cinsel suç mağdurları, çoğu zaman ya-

⁴² JANSEN, kn.2.

⁴³ VARGA VON KIBÉD Alexander, *Philosophische Wahrheit und christliche Wahrheit*, Evangelische Theologie, Volume 17, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1957, s. 266.

şadıkları travma dolayısıyla vakıaların yalnızca belli bir kısmını hatırlayabilirler. Kalan boşlukların, adli psikolog bilirkişiler yardımıyla, mantık silsilesine uygun şekilde ve mümkün olduğunca tamamlanması gerekir⁴⁴. Aksi takdirde iki ihtimal gündeme gelebilir:

Birinci ihtimalde, isnat doğru olmasına rağmen, şüpheden sanık yararlanır ilkesi gereğince sanık hakkında beraat kararı verilecektir ki bu durum, adil olmayan, gerçeğe de uygun düşmeyen bir karar verilmesi anlamına gelir.

İkinci ihtimalde ise, mağdurun beyanı güvenilir olmamasına rağmen, mahkumiyet kararı verilerek gerçeğe aykırı ve adaletsiz bir uygulama ortaya çıkabilir⁴⁵.

B. Bilişsel Sürecin Etkisi

a. Algılama Aşaması

aa. Algının Kişiselliği

“Görünüş, onu aktarandan koparılamaz, o, adeta gözlemcinin karakteri tarafından yutulurak kişiliğine karışır”⁴⁶.

Algı, duyarımızın, belirli bir zaman diliminde çevremizden elde ettiği bilgilere nasıl anlam verdiğimiz ifade eder. Duyular, bu bilgileri “hissetme” olarak tarif edilen bir süreçle bir araya getirir. Bu kapsamda duyu, her şeyden önce fizyolojiktir. Buna karşılık algı, bilişsel psikolojiyle ilgili olup⁴⁷ dış dünya ile algı sahibine ait kişisel özellikler arasındaki interaktif bir ilişkiye dayanır⁴⁸.

Dış dünyayı algılamamıza yarayan duyu organları aracılığıyla edinilmiş bilgilerin, genelde gerçeği yansıttığı varsayılır. Ancak, bu önermenin her hal

⁴⁴ WOLF Thomas, **Scheinerinnerungen und „false memory”-aktuelle rechtliche Fragen an die Aussagepsychologie**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13 (2019), s.138 (136-141).

⁴⁵ WOLF, s.138.

⁴⁶ v. GOETHE Johann Wolfgang, **Maximen und Reflexionen**, Verlag der Goethe Gesellschaft, Weimar 1907, -Aus dem Nachlass (Über Natur und Naturwissenschaft)-, s.254, kn.1224.

⁴⁷ VENTER A./LOUW D./VERSCHOOR T., **Perception and memory: Implications for Eyewitness Testimony**, South African Journal of Criminal Justice, 16(2) 2003, s.140.

⁴⁸ ORTEGA Francisco, **Eyewitness Reliability: Causation & Preclusion of Erroneous Convictions**, Journal of Law and Border Studies, Y.2003, S.3, s.35.

ve şartta doğru olduğu söylenemez⁴⁹. Algının psikolojik bir süreç olması, bilgi işlemenin tamamen biyolojik bir olgu olarak kabulünü engeller. Dolayısıyla, tanık bakımından; olayın içeriği, duygusal durum, önceki deneyim, beklentiler ve hafıza gibi faktörler, algının şekillenmesinde rol oynamaktadır⁵⁰.

İnsan, günlük hayatında, çevresindeki olayları bilinçli veya bilinçsiz olarak tarar. Ancak tarananların hepsi değil, yalnızca belli sayıda çevresel uyaran seçilerek kaydedilir⁵¹. Bunlardan hangilerinin seçildiği, kişinin yaşı, mesleği, hayat tecrübesi gibi şahsi özelliklerine göre değişkenlik arz eder. Bir suç olayına tanıklık eden kişinin beyanları da bu çerçevede şekillenir. Örneğin, 1902 yılında Berlin Üniversitesi'nde, Prof. Dr. Franz von Liszt'in dersinde sahnelenen bir deneyde, bir kitap hakkında anlatımda bulunan v. Liszt'in sözünü kesen öğrencilerden biri, "*Meseleye Hristiyan ahlaki yönünden yaklaşarak ışık tutmak istediğini*" söyleyince diğeri, "*Bu saçmalığa katlanamayacağım!*" diyerek ona karşılık verir. İlk öğrenci, kendisine hakaret edildiğini söyleyerek diğeriye saldırır. Böylece kavgaya dönüşen olay, Prof. v. Liszt'in araya girmesiyle yatışır. Olaydan bir süre sonra Prof. v. Liszt, diğer öğrencilerden, yaşanan uyuşmazlığa dair gözlemlerini yazmalarını ister. Öğrencilerin anlatımları incelendiğinde; bazılarının söylenen sözlerle odaklandığı, bazılarının fiziksel kavgaya ilişkin detaylı bilgi verdiği, bir kısmının yaşadığı korkuyu anlattığı, diğer bir kısmının kendi inanışları doğrultusunda tartışmayla ilgili değerlendirmelerde bulundukları görülür. Ayrıca bazı öğrencilerin, olaya ciddi eklemeler yaptığı da tespit edilir⁵².

Bu örnekten de anlaşılacağı üzere, algının kişiselliği, aynı olayın farklı izlenimlere dayalı olarak değişik şekillerde aktarılmasına neden olmaktadır.

Adli psikoloji alanında, aynı olaya tanıklık eden kişiler arasındaki algı farklılıklarının nasıl asgariye indirilebileceği ve bu çerçevede adli alanda tanık beyanının sıhhatinin nasıl sağlanabileceğine dair birçok çalışma yapılmıştır. Bunların büyük çoğunluğu, bir suç olayının katılımcılara gösterilmesi ve sonrasında olayın nasıl gerçekleştiği hakkında sorular yöneltilmesine ilişkin deneylerden oluşmaktadır. Ancak bunların, istenen sonuca ulaş-

⁴⁹ KÜHNE, Der Beweiswert, s.252.

⁵⁰ ORTEGA, s.36; VENTER/LOUW/VERSCHOOR, s.141.

⁵¹ LOFTUS Elizabeth, *Eyewitness Testimony*, Harvard University Press, 1979, s.21.

⁵² MÜNSTERBERG, s.49, 50. *Münsterberg'in*, bizzat yaşadığı bir hırsızlık olayına ilişkin yemin altında verdiği ifadede, suç ile ilgili olarak ortaya koyduğu tasvirlerin daha sonra yanlış olduğunu fark ettiği hususunda bkz. MÜNSTERBERG, s.39 vd.

mak bakımından çok da faydalı oldukları söylenemez. Çünkü söz konusu deneylerde katılımcılar, gerçek bir suç olayını müşahade eden tanık gibi stres altına girmezler. Buna karşılık gerçeğe uygun bir canlandırmada, durumdan habersiz olan katılımcıya yer verildiği pek azdır. Çünkü bu durumlar, etik yönden tartışmalı olduğu gibi deneylerde habersiz katılımcıların zarar görmeyeceği de garanti edilememektedir.⁵³

bb. Duyu Organlarındaki Zafiyetler

Bazı durumlarda, edinilen bilginin gerçekliği yönünden sorun, duyu organlarının algısal sınırları nedeniyle, bilgi işlemenin ilk aşamasında, yani algılamada ortaya çıkar.

Bu kapsamda, tanıklığın konusunu oluşturan olaya ilişkin bilgi, duyu organlarındaki birtakım işlev bozuklukları nedeniyle gerçekle uyuşmayabilir. Bu durumda, tanığın olaya ilişkin algısı, fiziksel olarak açıklanabilir olmaktan ve tekrarlanabilir bir ölçümden uzaklaşabilir. Gözlük takan birinin olayı gözlüksüz müşahade etmesi⁵⁴; renk körlüğü⁵⁵; işitme cihazı kullanan birinin, cihazı kullanmadığı sırada duyduklarını yorumlayarak aktarması, tanık beyanını etkileyen nedenlere örnek olarak gösterilebilir.

cc. Fiziksel Etkenlerin Neden Olduğu Algısal Zafiyetler

Fiziksel birtakım nedenlerin ortaya çıkardığı algı zafiyetleri de tanık beyanı ile bu beyanın konusunu oluşturan olayın gerçekliği arasında farklılığa neden olabilir⁵⁶. Trafik kazası gibi hızlıca meydana gelen olaylarda müşahade zorluğu⁵⁷; aydınlatma eksikliği nedeniyle neler olup bittiğinin net anlaşıl-

⁵³ LOFTUS Elizabeth F., **Eyewitness Testimony and Event Perception**, University of Bridgeport Law Review, Vol.8, No.1, 1987, s.7, 8.

⁵⁴ KÜHNE, Der Beweiswert, s.252.

⁵⁵ Renk körlüğü, özellikle trafik kazalarına tanık olan kişilerden renk körü olanların, hatalı beyanda bulunması sonucunu doğurabilir. (SKEEN A. A., **Eyewitness Evidence and Psychology**, South African Law Journal, 104(2), 1987, s.301; KÜHNE, Der Beweiswert, s.252).

⁵⁶ Tanığın bilişsel algı sürecine etki edebilecek bu nedenler, farklı şekillerde şematize edilmiştir. Örneğin *Işıktaç*, bunları; “sosyal etkenler, kişisel özellikler, hal ve vaziyet, kullanılan araçlar” başlıkları altında bir tablo halinde ele almıştır. (Bkz. IŞIKTAÇ Yasemin, **Adalet Psikolojisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013, s.218). Bununla birlikte söz konusu nedenler, dış dünyadan gelen verinin tanıkta kişisel olarak hangi reaksiyonlara neden olabileceği dikkate alınarak da değerlendirilmiştir. (Bkz. SPORER Siegfried Ludwig, **Personenidentifizierung**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008, s.389 -Tabelle 2: Externe Einflussfaktoren und interne Prozesse von Zeugen bei einer Identifizierung-).

⁵⁷ EISENBERG Ulrich, **Beweisrecht der StPO**, 10., vollständig überarbeitete und teilweise erweiterte Auflage, C.H. Beck, München, 2017, kn.1365a.

lamaması⁵⁸; suçta kullanılan silaha odaklanma⁵⁹; tanığın veya diğer unsurların hareketli olması⁶⁰; tanığın olaya çok uzak bir konumda bulunması⁶¹; olayın karmaşıklığı nedeniyle odaklanamama⁶²; bir yabancıнын, duyduğu konuşmaları anlamaması; silah sesi, trafik kazası yahut olaydan bağımsız başkaca etkenlerle meydana gelen gürültüden korkma⁶³; bir ses duyan tanığın, ses gelen yerden uzaklığı veya o sesi daha önce hiç duymamış olması nedeniyle tanımlayamaması⁶⁴, bu nedenlere örnek olarak gösterilebilir.

Bunun dışında, karanlık-aydınlık arasında göz adaptasyonu zorluğu, tanığın olayı net olarak gözlemlemesinde zafiyet oluşturan önemli bir sebeptir⁶⁵. İnsan gözünde, ışığı ve renkleri algılayabilen iki reseptör bulunur. Bunlardan *renk reseptörü*, karanlıkta işlevsizdir. Bu nedenle karanlıkta görülen nesnelerin renkleri, yalnızca grinin tonları olarak algılanabilir. Bu durum, suç olayına karışan kişilerin ten renkleri, giydikleri kıyafetlerin renkleri, olay yerinden kaçmak için kullanılan aracın rengi gibi ayırt edici özelliklerin tespit edilmesini engeller⁶⁶.

Burada, önemli faktörlerden bir tanesi de gözlemleme süresidir⁶⁷. Örneğin, bir insana ait yüz hatlarının farklı açılardan ve kesitler halinde gösterildiği iki gruptan, 42 saniye boyunca görme imkanı bulunanların, 10 saniye görenlere nazaran bunları daha net hatırladıkları aktarılmıştır⁶⁸. Konuya tanıklık bakımından yaklaşıldığında, suç olayını deneyimleme süresinin, tanığın beyanının doğruluğuna etki edeceği söylenebilir. Söz gelimi trafik kazalarında yahut bir anda olup biten yaralama suçlarında (özellikle kavga) tanık, olayı parçalar halinde algılar; boşluklar ise, önceki deneyimler, olayın sonuçları gibi unsurlarla doldurulur⁶⁹. Bu da beyanın gerçeğe uyumsuz olmasına neden olur.

⁵⁸ EISENBERG, kn.1365a.

⁵⁹ JANSEN, kn.464.

⁶⁰ SKEEN, s.298.

⁶¹ KÜHNE, Der Beweiswert, s.252.

⁶² IŞIKTAÇ, s.218.

⁶³ JANSEN, kn.474.

⁶⁴ EISENBERG, kn.1366.

⁶⁵ NESTLER, s.11.

⁶⁶ BENDER Rolf/NACK Armin/TREUER Wolf-Dieter, **Tatsachenfeststellung vor Gericht**, 4. Auflage, C.H. Beck, München, 2014, kn.23, 24.

⁶⁷ SPORER, s.390.

⁶⁸ LOFTUS, Eyewitness Testimony, s.23.

⁶⁹ BENDER/NACK/TREUER, kn.28.

Bununla birlikte, herhangi bir duyu organı aracılığıyla vakıayı algılamaya odaklanan bir tanığın, diğer duyu organlarının daha az çalışacağı gözden uzak tutulmamalıdır. Söz gelimi bir vakıayı gören tanık, etrafta nelerin konuşulduğuna dikkat etmez. Benzer şekilde karnı aç olan bir kişinin motivasyonu yemek olduğundan, duyu organları dış dünyadaki diğer uyarıcılara karşı aktif olmayabilir.

Dokunma duyusu, diğer duyulara göre en zayıf olanıdır. Örneğin, özellikle şiddetli darbe, bıçak veya ateşli silah yaralanmalarında, mağdurlar sadece darbeyi hissederler. Bu durum, özellikle göz ile takip edilemeyen temaslarda daha belirgindir. Ancak kişi, en azından vücudun neresine dokunulduğunu -güvenilirliği az olmakla birlikte- gösterebilir (*pasif dokunma hissi*). Her halükarda bir tanık, yalnızca dokunma hissi ile algıladıkları çerçevesinde beyanda bulunuyor; dokunmaya, diğer duyularla geliştirilen algılar eşlik etmiyorsa, bu beyanların gerçekle uyuşmayabileceği dikkate alınmalıdır⁷⁰.

Görüldüğü gibi fiziksel etkenlerin neden olduğu algısal zafiyetler, tanık beyanının bazı noktalarda eksik kalmasına neden olabilir. Bu durumda hakim, diğer deliller çerçevesinde ortaya çıkan hal ve şartlara göre, beyanının eksik kalan yönlerini tamamlamak ve olayı aydınlatabilmek için tanığa sorular yöneltebilir (CMK m.59/2). Bunun dışında, CMK m.201 uyarınca diğer şüphelerin de tanığa soru yöneltilmesi mümkündür. Özellikle sanığın ve/veya müdafinin tanıklara soru yöneltebilmesi, onlarla yüzleşebilmesi ve tanıkların beyanlarının doğruluğunu sınaıma imkânına sahip olması gerekir. Böylelikle sanık, aleyhindeki tanık beyanlarının güvenilirliğini, bunların zayıf/itibar edilmez noktalarını ortaya koyup çelişmeli yargılama ilkesine uygun olarak huzurda sınavılabilecek, tanığın inandırıcılığı ve güvenilirliği bakımından sorduğu sorularla kendi lehine sonuçlar ortaya çıkarabilecek ve yargılama makamının, uyuşmazlık konusu olayı sadece iddia makamının ileri sürdüğü şekliyle değil, savunmanın argümanlarıyla da algılamasını sağlayabilecektir⁷¹.

Uygulamada, CMK m.201’de tanınan soru sorma hakkı, genellikle kanunun öngördüğü şekilde doğrudan değil, mahkeme başkanı veya hakim aracılığıyla kullanılmaktadır. Dolayısıyla, sorular ikinci ağızdan yönel-

⁷⁰ BENDER/NACK/TREUER, kn.35, 36.

⁷¹ AYM, AZ. M. kararı, Başvuru Numarası: 2013/560, Karar Tarihi: 16/4/2015, R.G. Tarih-Sayı: 13/7/2015-29415, prg.55.

tilmekle birlikte, tanık da cevabı, soruyu soran süje yerine, başkana/hakime hitaben vermektedir. Ayrıca duruşma tutanağında yalnızca cevaplara yer verilmesi, tanığın soruya tam olarak cevap verip vermediğinin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu uygulama kapsamında ayrıca, özellikle müdafii veya vekilin sorularının uygun olup olmadığına da başkan/hakim tarafından karar verilmektedir. Halbuki CMK m.201'e göre, duruşma disiplinine uygun olmak kaydıyla doğrudan soru sorma hakkına sahip olan her süje, serbestçe bu hakkı kullanabilir (m.201/1-c.1). Sorunun yöneltilmesinin gerekip gerekmediğine mahkeme başkanı tarafından karar verilmesi, yöneltilen soruya itiraz edildiğinde mümkündür (m.201/1, c.2). Belirtmek gerekir ki bu tür uygulamalar, çelişmeli muhakeme çerçevesinde maddi gerçeğin ortaya çıkarılmasına engel oluşturmaktadır.

Tanığa soru yöneltilmesinin önemini bir örnekle izah etmeye çalışalım:

*Örnek Olay*⁷²: (A) ve (B), (A)'nın kullandığı araçla seyir halindeyken bir dönel kavşaktan geçerler. Bu sırada diğer yönden gelmekte olan otobüs sürücüsü (C), (A) ve (B)'nin bulunduğu araca çarpar ve (B) yaralanır. Olay ile ilgili yürütülen yargılama sırasında (A), dönel kavşakta kendisine yeşil ışık yandığını, (C)'nin kırmızı ışıkta geçtiğini söyler. (C) ise tam tersini iddia etmektedir. Olayın tanığı konumundaki (B), olay sırasında yaralandığını ve gürültüden çok korktuğunu, araç içerisinde savrulduğunu, fakat kavşaktan çıkarken kendilerine yeşil ışık yandığını hatırladığını söyler. Ayrıca (B), olay sonrasında (A)'nın (C)'ye kırmızı ışıkta geçtiğini söyleyerek bağırıldığını duyduğunu ifade eder. Duruşmada, (C)'nin müdafii (M)'nin soru yöneltmek istemesi üzerine şöyle bir diyalog ortaya çıkar:

(M): *“Otobüs sürücüsü kendisine yeşil ışık yandığını söyledi. (A) ise tam aksi yönde beyanda bulundu. Siz, kavşaktaki trafik ışıklarını net hatırlıyor musunuz?”* (B): *“Evet hatırlıyorum.”*

(M): *“Peki kaç tane trafik ışığı vardı?”* (B): *“Üç tane; sol taraftaki sola dönecek olanlara; sağdaki düz gideceklere ve ortada üstte bir tane daha vardı.”*

(M): *“Peki siz hangisine uymalıydınız?”* (B): *“Sağdakine.”*

(M): *“Şimdi düşünün bu lambadaki ışıklardan hangisi yanıyordu?”* (B): *“Ortadaki, yani sarı olan!”*

⁷² Örnek olay ve diyaloglar için bkz. HOHLWECK Martin, **Die Beweiswürdigung: Beurteilung von Zeugaussagen**, JuS 2002, s.1105.

Görüldüğü gibi tanık (B)'nin algısı, kaza sonrası yaşadığı travma ve kazadan hemen sonra (A)'nın (C)'ye yönelik kullandığı ifadeler nedeniyle, uyulması gereken trafik kuralları hususunda gerçeğe aykırı biçimde oluşmuştur. Yöneltilen sorularla, tanığın olayı hatırlaması ve maddi gerçeğin ortaya çıkarılması mümkün hale gelmiştir. Buradaki hatanın tespitinde, çelişmeli muhakeme önemli bir rol üstlenmektedir.

Bu anlatımdan ortaya çıkan sonuç, tanığa soru yöneltilmesinin, adil yargılanma hakkının da önemli bir parçası olduğudur. Tanığa yöneltilen sorular, gerçeğin ortaya çıkarılması, varsa yanlışların giderilmesi ve yargılama sonucunda adil bir karar verilebilmesi açısından önemlidir. Bununla birlikte, tanığa soru yöneltilmeden evvel, sözü kesilmeksizin bildiklerini anlatması beklenmelidir (CMK m.59/1). Kanun koyucunun bu hususa özellikle işaret etmesi, etkiden uzak bir beyanın elde edilebilmesine verdiği önemden kaynaklanmaktadır. Zira tanıklara, beyanda bulunurken araya girilerek soru sorulması, -sorunun içerik ve sorulma tarzına göre- beyanın içeriğini etkileme, tanığı yönlendirme, ne anlatacağını unutmama, olayları karıştırma tehlikesini barındırır.

Mahkemede, yargılamaya katılanların, sanık ve mağdurun davranışlarını tanımlamak için kullandıkları dil de tanığın algısına etki edebilir. Bu kapsamda, suç teşkil eden davranış ve buna bağlı olayların izahında mümkün olduğunca somut, bunun haricindekiler açısından ise soyut bir anlatım tarzı kullanılması yerinde olacaktır⁷³. Buna benzer bulgular, karar verme sürecinin, psikolojik nitelikteki çok çeşitli faktörlerin etkisine açık olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁴.

Son olarak sağlıklı bir insanın algısının, gözlemlenen şeyin fiziki yapısı, gölgelerin konumu gibi bazı nedenlerle gerçeğe aykırı şekillenebileceğini de belirtmek gerekir. Diğer bir ifadeyle, göz yanlışları da algı hatasına neden olabilir. Örneğin, her biri aslında konveks (iç bükey) olan şekillerden bazıları, üzerlerine düşen gölgeler nedeniyle konkav (dış bükey) gibi algılanabilir.

dd. Algıda Seçicilik

Seçici algı, insanın algılayabileceği çevrenin yalnızca belirli yönlerinin kaydedildiği, diğerlerinin gizlendiği psikolojik bir duruma işaret eder. Duyu

⁷³ ENGLISH Birte, **Urteilseinflüsse vor Gericht**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008, s.488.

⁷⁴ ENGLISH, s.488, 489;

organlarının her biri, birbirine paralel olarak aynı anda birkaç uyaran kaydedebilir. Bu kapsamda duyu organlarının ve uyaranların sayısının artmasıyla, kayıt yoğunluğu azalır⁷⁵. Beyin, mevcut örüntülerin daha iyi işlenmesi için aynı zamanda yeni bilgiler bulmaya çalışır. Seçici algı, gözlemlenebilir çevreye ilişkin belirli bir patern arayışının sonucudur⁷⁶.

İnsanlar, aynı olayı farklı bir ilgiyle gözlemleyip o olaya ilişkin farklı açıklamalarda bulunabilirler. Kişinin pozisyonunu destekleyen faktörler veya argümanlar, genellikle onu zayıflatanlardan daha güçlü algılanır⁷⁷. Bu kapsamda kişinin ilgisi belirleyicidir. Örneğin, bir yabancından şeker alan bir çocuk, şekeri en küçük ayrıntıya kadar tanımlayabilmesine rağmen, kendisine şeker veren yabancı hakkında detaylı bir tasvirde bulunamayabilir⁷⁸. Keza bir silahla tehdit edilen kişi, genellikle failin kendisi hakkında çok az şey hatırlar⁷⁹. Çünkü suç anında risk altındaki kişinin ana odağı, sadece silahtır.

Bu kapsamda bir grup öğrenci ve markette kasiyer olarak çalışan kişiler üzerinde yapılan araştırma, seçici algının tesirini ortaya koymaktadır. Buna göre, farklı marketlerde çalışan kasiyerlerin yalnızca %8'i, birkaç dakika boyunca içeride kalan, para ödeyip çıkan, hatta kendisine soru soran öğrencileri doğru belirleyebilmiştir⁸⁰. Çünkü kasiyerlerin çoğu, yalnızca yaptıkları işle, yani para alıp vermekle ilgilenmektedirler.

Algıda seçicilik kapsamında değinilmesi gereken bir diğer konu, kullanılan dildir. Dil, sadece gerçekliğin terimler vasıtasıyla yansıtılmasını sağlayan bir araç değildir. Dil, nesnelerin veya olayların bilişsel bir süreç içerisinde değerlendirilerek yorumlanmasında da kullanılır. Bu bağlamda dil, tanımlayarak yeni şeyler yaratır. Bu suretle dış dünyadaki uyaranlar, dil ile belli yönleri vurgulanıp belli yönleri ihmal edilerek tasvir edilir⁸¹.

Düşünme ve yorumlama faaliyeti büyük ölçüde dilbilimsel terimlerle yönetildiğinden, nesneler ve olaylar, bunlara dilbilimsel içerikler yüklenerek değerlendirilip buna göre algılanırlar. Bu yönüyle dil, algıyı kontrol eden ve

⁷⁵ EISENBERG, kn.1372.

⁷⁶ KÜHNE, Der Beweiswert, s.253.

⁷⁷ NESTLER, s.11.

⁷⁸ NESTLER, s.11.

⁷⁹ JANSEN, kn.464; ORTEGA, s.37.

⁸⁰ ORTEGA, s.35.

⁸¹ KÜHNE, Der Beweiswert, s.253.

belirleyen bir unsurdur. Dolayısıyla, dış dünyadaki uyaranlara ilişkin seçimlerde, gözlemcinin kullandığı dil önemlidir. Örneğin, Navahos dilinde, İngilizcenin aksine bazı renk tonlarını tanımlamaya yarayan kelimeler mevcut olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla, anadili İngilizce olan bir kişi, gördüğü renkler içinden tanımlayamadıklarını hatırlamayabilir. Buna karşılık Navahos dilini konuşabilen biri, farklı renk tonlarını isimleriyle ayırt edip algılayabildiği için bunların büyük bir çoğunluğunu hatırlayacaktır⁸².

ee. Tamamlama Yoluyla Oluşturulan Bilgiler

İnsan algısına ilişkin kusurlardan biri, duyu organlarının sınırlı kapasitesiyle ilgilidir. Algıyı etkileyen fiziksel bir neden, duyu organlarında bir zafiyet yahut seçici algı söz konusu olmasa da insan, ancak sınırlı bir uyarana algılayabilir. Bu da bazen, algılananın “objektif olarak” anlamlandırılması demektir. Bu tip durumlarda, bir vakıayla ilgili algılanan unsurlar dışında kalan boşluklar, yorumlama mekanizması kullanılarak insan beyni tarafından telafi edilir⁸³.

Hafızada daha önce depolanan anlam şemaları, parçalar halinde algılanan uyaranları bir bağlama altlayıp tasnif ederek tanımlar ve algının bütüncül olarak şekillenmesini sağlar. Bu da söz konusu bütüne göre koordine olmaya, gerektiğinde tepki göstermeye imkân tanır⁸⁴. İnsanın, özellikle belli bir olaya dair algı geliştirmeden önceki deneyimleri, önyargıları, özel motivasyonları⁸⁵ gibi belirleyiciler, algıdaki boşlukların tamamlanmasında kullanılan şablonun oluşturulmasında önemli faktörlerdendir⁸⁶.

Hafızadaki boşlukların nasıl doldurulacağına istisnai ve güzel bir örnek, Avustralya’da cinsel saldırıya uğrayan bir kadının, gerçekte saldırganın yüzünü hatırlamamakla birlikte, çizdirdiği robot resim üzerinden Avustralyalı bir psikoloğun suçlanmasına neden olmasına ilişkindir. Yargılamada, kadının, cinsel saldırı esnasında bir televizyon kanalını izlediği ve tanık beyanlarına ilişkin sorunların tartışıldığı bu programa katılan bir psikoloğun yüzüyle, saldırganın kimliğine ilişkin boşluğu doldurduğu anlaşılmıştır⁸⁷.

⁸² KÜHNE, Der Beweiswert, s.253.

⁸³ JANSEN, kn.501.

⁸⁴ EISENBERG, kn.1370 vd.

⁸⁵ VENTER/LOUW/VERSCHOOR, s.140.

⁸⁶ KÜHNE, Der Beweiswert, s.253.

⁸⁷ VENTER/LOUW/VERSCHOOR, s.142.

b. Hatırlama Aşaması

aa. Hatırlama, Bilginin Doğruluğuna Güvence Oluşturmaz

Hafıza, duyu ve algılara göre analiz edilerek depolanan bilgilerin, çağrıldığı anda geri gelmesidir⁸⁸. İnsan hafızası, tanık olunan bir olayı video kayıt cihazı gibi kaydedemez. Hatırlama da algı gibi kişiseldir. Algı ile hatırlama arasında geçen süreçte kişinin yaşadıkları ve kişisel özellikleri, hatırlanan bilgiye etki eder. Dolayısıyla, hafıza, bir odanın şeklini, bir aracın rengini değiştirebilir. Bu yönüyle hatırlama faaliyeti, algılanan orijinal bilgiyi olduğundan farklı hale getirebilir⁸⁹.

Tanığın yargılama konusu olaya ilişkin bilgisi ile bu bilginin yargılama sırasında beyana dönüşmesi arasında, karmaşık bir süreç söz konusudur. Bu süreçte, psikologlar arasında yaygın olarak kabul gören üç aşamanın bulunduğu söylenebilir:

Birincisi “edinme aşaması” olarak anılır. Bu aşamada tanık olunan olay, orijinal haliyle algılanır.

İkinci aşama, olaya ilişkin “*bilginin tutulmasına*” ilişkindir. Olay ile bu olaya ilişkin bilginin nihai olarak hatırlanması arasındaki süreçte, tutulma aşaması söz konusudur.

Son olarak *üçüncü aşamada*, hafızada tutulan bilgi “*geri çağrılır*”⁹⁰.

Hatırlama, bilginin; çok kısa, kısa ve uzun süreli hafızadan hangisinde depolandığına bağlıdır. Örneğin, beden diline ilişkin reaksiyonlar yahut otomatik davranışlar, 10 ila 30 saniye arasında hafızada tutulur. Bunların hatırlanması mümkün değildir. Aynı şekilde, uzun süreli hafızaya gereksiz yükleme yapılmaması açısından filtre görevi gören kısa süreli bellek de bilginin, 15 dakika ila 30 dakika hafızada tutulmasını sağlar. Bu kapsamda, bir suç olayına ilişkin önem arz eden bazı bilgiler, tanık tarafından unutulabilir. Söz gelimi trafikte seyir halindeki bir kişi, en son geçtiği kavşakta diğer yönler için yanan ışıkları görse de kendi gittiği yön dışındaki ışıkları hatırlamaz⁹¹. Dolayısıyla, o yönlerden birine doğru seyir halindeki birden fazla aracın karıştığı kazada, hangisinin kusurlu olduğunu belirlemek açısından, diğer yöndeki araç sürücülerinin beyanları sıhhatli olmayabilir.

⁸⁸ LOFTUS, Eyewitness Testimony, s.21.

⁸⁹ VENTER/LOUW/VERSCHOOR, s.145.

⁹⁰ LOFTUS, Eyewitness Testimony, s.21.

⁹¹ BENDER/NACK/TREUER, kn.117, 118.

bb. Unutma

İnsan, sıklıkla gözlemlediği, sık ihtiyaç duyduğu bilgiler veya sıkça tekrar ettiği faaliyetleri daha kuvvetli hatırlama eğilimindedir. Bilginin en son kullanılma zamanı hatırlama anına yakınsa, daha net hatırlanması mümkündür. Örneğin, en son bir yıl önce bir iş yemeğine katıldığında kravat bağlamış biri, her gün işe giderken kravat bağlayan birine göre kravatın nasıl bağlandığını unutma eğilimindedir⁹². Buradan çıkan sonuç, algılama ile geri çağırma arasında geçen zamanın hatırlamayı zayıflatacağıdır⁹³. Bu çerçevede bir tanık, algıladığı bir olay üzerinden uzunca bir zaman geçtiyse, olaya ilişkin bilgiyi unutmuş olabilir⁹⁴.

Unutma, bilginin solma eğilimi gösterdiği bir süreçtir. Bu çerçevede alınıp işlenen bilgi; gün, hafta ve aylar geçtikçe daha az hatırlanır ve bir süre sonra eğri düzleşerek unutma gerçekleşir⁹⁵. Bu da kişinin, bilgiyi ve ilişkin olduğu vakıyı dramatize etmesi, yanlış bilgilere dayandırması riskini beraberinde getirir⁹⁶. Çünkü bu durumda unutulmuş bilgi, kişisel olarak yeniden inşa edilerek aktarılabilir veya yukarıda izah edildiği üzere kişi unuttuğu kısımları, bilginin depolandığı bağlam içerisinde yahut bu bağlamdan koparak başka bilgilerle doldurabilir.

Unutmanın, tanığın olaya ilişkin ilk izleniminin ne kadar zayıf olduğuy-la doğru orantılı olarak hızla gerçekleşeceği söylenebilir. Tanık olunan olaydan hemen sonra başkaca bir konuya yoğunlaşma da unutmayı kolaylaştırır. Ayrıca örneğin, kişinin yoğun olarak meşgul olduğu bir iş sürecinin arasında yaşadığı bir olayı, ilgi kaybı nedeniyle çabuk unutması mümkündür.

Bunun dışında, tanık olunan olayın kişide duygusal karşılığının çok kuvvetli olması da unutma süresini uzatır. Keza travma yaratan olaylar için de aynı şeyi söylemek mümkündür. Ancak travma ve kişide şok etkisi yaratan olaylarda, hatırlama genellikle kuvvetli olmakla birlikte, olaya ilişkin bazı kısımların hatırlanmasının, bastırıldıkları için oldukça zor olduğu, bu durumlarda kişinin tamamlamaya meyilli olduğu gözden uzak tutulmamalıdır.

⁹² GARDNER Dillard S., **Perception and Memory of Witnesses**, Cornell Law Quarterly, Vol. 18, No. 3 (1932-1933), s.392.

⁹³ LOFTUS, Eyewitness Testimony, s.47.

⁹⁴ HOHLWECK, s.1107; JANSEN, kn.481.

⁹⁵ NESTLER, s.12.

⁹⁶ BENDER/NACK/TREUER, kn.126; NESTLER, s.12.

Tanıkların büyük bir kısmı, özellikle ceza yargılamasında duruşmaya çıktıklarında heyecan duyarlar; nereye bakacaklarını, nerede duracaklarını bilemezler. Belli bir disiplin ve düzen içerisinde yürütülen duruşmaya katılmak ve bir hakimin veya heyetin karşısında olmak da bu heyecanın kaynaklarından biridir. Bu nedenlerle tanık, yargılama sırasında bazı hususları unutabilir. Bunun için tanığın eğitimi, yaşı, mesleği gibi şahsi özellikleri dikkate alınarak tanığa meseleyi aydınlatacak tarzda sorular sorulmalıdır.

c. Aktarma (Beyan) Aşaması

aa. Algı ve Hafızaya Etki Eden Aktif-Pasif Öneri

aaa. Genel Olarak

Tanık, müşahade edilen olayla ilgisi bulunan veya bulunmayan üçüncü kişilerin yönlendirmelerinden etkilenebilir. Bu durumda tanık, hatırlamadığı bir olayı varsayımsal olarak aktarır.

Bir yaklaşıma göre varsayımsal beyanlar, genellikle öneriye dayalı olarak ortaya çıkar. Bu kapsamda, beyanın gerçeğe aykırı olmasına sebep olan dışsal etki, aktif veya pasif olabilir.

Aktif etki, üçüncü kişiden kaynaklanan ve belli bir yönde beyanda bulunma yahut beyanın içeriğini değiştirme potansiyeli olan etkidir.

Pasif etki ise, öneriye duyarlılık olarak anlaşılmalıdır. Diğer bir ifadeyle pasif etki, belli bir şekilde beyanda bulunmak üzere etkilenen kişinin ruh haline ilişkindir⁹⁷. Pasif etki, beyanda bulunanın, sevgi, güven, korunma ihtiyacı, özgüven noksanlığı gibi duygusal yönlerindeki eksikliklere ilişkin olabileceği gibi, hatırlayamama hali, bilgi noksanlığı, mantıklı düşünme veya anlama kabiliyeti vb. bilişsel zayıflıklar nedeniyle de ortaya çıkabilir. Ayrıca, olayın net olmaması gibi yapısal belirsizlikler de beyanı pasif yönden etkileyebilir.

Netice itibarıyla, öneriye dayalı varsayımsal beyanlara neden olan etkiler, beyanda bulunanın herhangi bir eğilimine yahut öneri sahibinin bir aktivitesine bağlı olmak zorunda değildir. Burada önemli olan, beyanda bulunan ile yapılan önerinin herhangi bir şekilde etkileşime girmesidir⁹⁸. Bu kapsam-

⁹⁷ VOLBERT Renate/STELLER Max, **Kapitel 21: Glaubhaftigkeit**, in: Bliese-ner/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014, s.397.

⁹⁸ VOLBERT/STELLER, Glaubhaftigkeit, s.397.

da, kişinin otoriteye yahut sosyal açıdan akranlarına uygun hareket etme eğilimi, pasif etki olarak kabul edilebilir (*uygunluk paradigması*)⁹⁹.

Kaynak karışıklığı olarak kabul edilen durumlar da pasif etkiye örnek gösterilebilir. Kişinin şahsi özelliklerine göre etkiye açık olduğu bu tip durumlar, Avustralyalı ünlü psikoloğun cinsel saldırıdan suçlanması misalindekine benzer şekilde¹⁰⁰ gerçek bir olayın tamamlanmasına neden olabilecekleri gibi (*hatalı bilgi paradigması*), tamamen sahte anılar da oluşturabilirler (*implantasyon -yerleşme- paradigması*). Hafıza, başkalarını dinleme, gözlemlleme gibi dış kaynaklı fakat kişisel deneyimlere dayalı verilerden oluşabilir. Bununla birlikte, hayal edilen vakıalar da yaşanmışçasına hafızaya kaydedilerek sahte anılar oluşturulabilir. Bu durum, belleğin dağınık olmasına yahut psikolojik bir rahatsızlığa bağlı olarak gelişebilir¹⁰¹.

Aktif etkiye dayalı varsayımsal beyanlar yönünden, iki farklı gruba, algılarını değiştirebilecek öneriler barındıran soruların yöneltildiği bir deney örnek gösterilebilir¹⁰². Bu kapsamda katılımcılara, bir sınıf ve 5 dakika boyunca bu sınıfa dahil olup gösteri yapan 8 kişi gösterilmiştir. Katılımcılardan bir gruba şu soru yöneltilmiştir: “*Sınıfa dahil olan 4 göstericiye liderlik eden kişi kadın mıydı erkek miydi?*”. Diğer gruba ise aynı soru, bu defa gösterici sayısının 12 olduğu ima edilerek sorulmuştur. Aradan bir hafta geçtikten sonra, bu defa her iki gruba da kaç tane gösterici olduğu sorulmuştur. İlk grup altı; ikinci grup ise, dokuz gösterici olduğunu söylemiştir. Görüldüğü gibi burada varsayımsal beyana neden olan aktif etki, algı ve hafıza yönünden bir fonksiyona sahiptir. Gerçeğe ilişkin algıyla öneri arasındaki çatışma, kişinin bunların her ikisinden de farklı bir algı geliştirmesine neden olabilir.

bbb. Teşhis İşlemi Yönünden

Ceza muhakemesi hukukunda, aktif etki, özellikle failin kim olduğunu belirlemeye yarayan “teşhis” işlemi¹⁰³ yönünden söz konusu olabilir. Teşhis,

⁹⁹ BENDER/NACK/TREUER, kn.109; BRACKMANN Nathalie/HABERMEYER Elmar, **Interkultureller Vergleich kindlicher Zeugen/Opferbefragungen: “Was wir von anderen Ländern lernen können”**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13, 2019, s.145.

¹⁰⁰ Yukarıda, “Tamamlama Yoluyla Oluşturulan Bilgiler” başlığı altında aktarılmıştır.

¹⁰¹ BRACKMANN/HABERMEYER, s.144.

¹⁰² Örnek için bkz. LOFTUS, Event Perception, s.10.

¹⁰³ Teşhis, 2.6.2007 tarih ve 5681 sayılı Kanun ile 2559 sayılı Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu’nda (PVSK) yapılan değişiklikle Ek Madde 6/9 ve devamında düzenlenmiştir.

mağdura yahut tanığa, şüphelinin kendisinin veya fotoğraflarının gösterilmesi şeklinde uygulanabilir. Teşhisin, tanığın algısını etkileyecek tarzda yapılmaması gerekir. Tanığa, aralarında şüphelinin de bulunduğu birden fazla kişi gösterilerek icra edilen seçimlik teşhis sırasında, “*Bunlardan hangisi fail?*” şeklinde yönlendirici bir soru sorulmamalıdır. Bunun yerine aynı soru, tanıklığa ilişkin bilgiyi ortaya çıkaracak mahiyette, “*Fail, bu gördüklerinden biri mi?*” şeklinde kurgulanmalıdır. Benzer şekilde, ilk görüşte birini seçip teşhis eden tanığa, “*Diğerleri fail olamaz mı?*” gibi yönlendirici sorular yöneltilmemelidir.

Teşhis sırasında şüpheli dışında, teşhis edilecek birden çok kişi bulunması ve bunların, yaş, cinsiyet, boy, kilo gibi özelliklerinin, işleme başlanmadan önce, teşhiste bulunacak kişinin faili tarif eden beyanlarına göre belirlenmesi gerekir¹⁰⁴. Nitekim bunu teminen PVSK Ek Madde 6’da “*işleme başlanmadan önce, teşhiste bulunacak kişinin faili tarif eden beyanları tutanağa bağlanır*” hükmüne yer verilmiş olmakla birlikte, maddede, şüpheli dışında teşhis işlemine alınacak kaç kişinin bulunması gerektiğine dair herhangi bir açıklık yoktur. Teşhise tabi tutulacak kişi grubunun sayıca az olmasının, teşhiste bulunması istenen mağdur yahut tanığın hatalı teşhiste bulunmasına neden olabileceği dikkate alınarak, bu işlem sırasında en az sekiz kişinin bulunması gerektiği ifade edilmektedir¹⁰⁵. Aynı sayının, fotoğraf üzerinden yapılan teşhislerde de geçerli olduğu söylenebilir¹⁰⁶. Bu kapsamda, teşhise tabi tutulacak kişi sayısının kanunla belirlenmesi gerektiği, aksi durumda birbirinden farklı uygulamalar geliştirilebileceği haklı olarak ifade edilmiştir¹⁰⁷. Tatbikatta, teşhis işleminin genellikle şüpheli dahil beş veya altı kişiyle yapıldığı görülmektedir.

Teşhisten önce, mağdur yahut tanığın, faile ilişkin tutanağa geçirilen tarifinde failin; giyim tarzı yahut saç modeli, saç rengi, sakal uzunluğu veya tarzı, vücudunda bir dövme bulunması gibi bazı fiziksel özelliklerine yer verilmişse, fail dışında teşhise tabi tutulacak kişilerin de buna uygun seçilmesi gerekir. Tutanaktaki tarifte, güzellik, yakışıklılık, çekicilik gibi objektif olarak belirlenmesi mümkün olmayan tariflere yer verilmemelidir. Ayrıca

¹⁰⁴ MAIER Stefan, **StPO §58 [Vernehmung; Gegenüberstellung]**, in: Münchener Kommentar zur Strafprozessordnung, C.H. Beck, München, 2014, kn.55; ODENTHAL Hans Jörg, **Die Gegenüberstellung zum Zwecke des Wiedererkennens**, NStZ 1985, s.433.

¹⁰⁵ MAIER, kn. 55.

¹⁰⁶ MAIER, kn. 55.

¹⁰⁷ İNCİ Zekiye Özen, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis**, TBB Dergisi, S.85, 2009, s.118.

teşhise tabi tutulacak kişiler arasında yer alan şüphelinin süreç içerisinde fiziksel özellikleri değişmişse, örneğin saçını boyatmışsa, bunların suç tarihindeki haline getirilmesi gerekir (PYSK Ek Madde 6/12)¹⁰⁸. Şüpheli bu işlemi kolaylaştırma yükümlülüğü altında olmadığından, bu değişiklikleri rızaen kendisi yapmasa da bunların yapılmasına katlanmakla yükümlüdür¹⁰⁹. Uygulamamızda, zaman zaman bu kurallara uyulmadığı müşahade edilmekte, hatta bazı hallerde, teşhis yapılacağı gün yakalanan kişilerin rastgele şüpheli ile birlikte teşhise sokulduğuna dahi rastlanmaktadır.

Tanık yahut mağdur, teşhise tabi tutulan kişiler arasından ilk bakışta birini seçmişse bile, yukarıda izah edildiği üzere, tanığın algısına etki edebilecek birçok neden bulunduğu dikkate alınarak, teşhise tabi tutulan tüm kişilere tek tek bakması sağlanmalıdır¹¹⁰.

Teşhis yönünden en önemli hususlardan biri, teşhise tabi tutulacak kişilerden yalnızca bir tanesinin şüpheli olması gerektiğidir¹¹¹.

Tanık veya mağdurun, faili ve suç olayını müşahade ettiği andaki şartlar dikkate alınmaksızın, teşhis sonucunda yapılan tanımanın güçlü bir delil değeri olduğu söylenemez. Bu itibarla teşhiste bulunanın, şüpheliyi “kesin olarak” veya hatta “mutlak bir kesinlikle” tanıdığına inanmasının tek başına bir anlamı yoktur; teşhis sonucunda ortaya konulan öznel kesinlik, doğru teşhisin bir göstergesi değildir¹¹². Zira teşhisle yapılan tanıma, yukarıda ayrıntılı olarak izah edilen bilişsel psikolojiye ilişkin nedenlere bağlı olarak hatalı olma riskini her zaman taşır.

Netice itibarıyla teşhis işleminde, tanık veya mağdurun beyanına aktif etki edecek davranışlardan kaçınılması dışında, şu hususların da dikkate alınması gerekir:

¹⁰⁸ Bu tür değişikliklerin kolluğun takdirine bırakılmaması, hakim kararıyla yapılması ve ağır bazı suçlar için ve teşhisin başka türlü gerçekleştirilemeyecek olması halleriyle sınırlı olarak kabul edilmesi gerektiği, ancak her halükarda değişiklik yapılacaksa da ölçülülük ilkesine riayet edilmesi gerektiği hususunda bkz. İNCİ, s.120, 121.

¹⁰⁹ ODENTHAL, s.435.

¹¹⁰ MAIER, kn.55.

¹¹¹ SPORER Siegfried Ludwig/SAUERLAND Melanie/KOCAB Kerstin, Personenidentifizierung (Kapitel 9), in: Bliesener/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014, s.158.

¹¹² ODENTHAL, s.435, 436.

İlk olarak teşhis işleminin hem Kanunda öngörülen şekle hem de bu alandaki bilimsel araştırma ve çalışmalarla elde edilen sonuçlara göre ortaya konulan tespitlere uygun yapılması önemlidir. *İkinci olarak* sadece teşhisin sonucuna göre hareket edilmemesi, teşhiste bulunan tanık veya mağdurun suç olayını müşahade ettiği andaki ve teşhis sırasındaki psikolojik durumu ile olaya eşlik eden, tanığın/mağdurun algısına tesir edebilecek fiziksel etkenlerin de dikkate alınması lazımdır. Böylece, teşhisin sonuçlarının isabetli olma ihtimali yükselecektir¹¹³.

bb. Tanığa Yöneltilen Soru Tarzının Etkisi

Algıya ve hafızaya etkide bulunan bir neden olmaksızın, yalnızca sorulan soruların tarzı da tanığın hangi doğrultuda beyanda bulunacağı, neyi ne kadar anlatacağı konusunda belirleyicidir.

Bu kapsamda gerçekleştirilen bir deneyde, ağrı kesiciler ile ilgili yapılan piyasa araştırması çerçevesinde, rastgele seçilen bir grup katılımcıya, sürekli satın aldıkları ağrı kesici dışında kaç ürünü deneyimledikleri sorulmuştur. Cevaplar, çok kısa ve genellikle ya tam sayı veya ortalama bir rakam verecek tarzdadır. Ancak deney sorusu değiştirilip bir grup katılımcıya, “*Sıklıkla ağrı kesici kullanıp kullanmadıkları, cevap olumlu ise, hangi sıklıkla kullandıkları*”; diğer bir gruba ise, “*Ara sıra ağrı kesici kullanıp kullanmadıkları*” sorulduğunda, cevaplar farklılaşmıştır. Buna göre, birinci grup haftada birden az; ikinci grup ise haftada ortalama 2.2 kez ağrı kesici kullandığını söylemiştir¹¹⁴.

Buradan hareketle, ceza yargılamasında, tanığa sorulacak soruların doğru bir şekilde belirlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir. Tanığa, “*Olayla ilgili bildiklerin nelerdir?*” gibi genel bir soru sorulmakla yetinilmemelidir; olayın özelliklerine göre gerçeği ortaya çıkarmaya yönelik farklı sorular sorulması gerekir. Bu çerçevede, tanığın duruşmada hazır bulundurulması dinlenmesi önemlidir. Böylece, tanığa soru sorma hakkı bulunan kişiler de kendi gerçeklik algıları üzerinden tanığa soru sorabilirler (CMK m.201). Çelişmeli muhakeme, tanığın olayı müşahade ettiği kadarıyla hatırlamasına, beyandaki muhtemel çelişkilerin ortadan kaldırılmasına hizmet eder.

¹¹³ MAIER, kn.55.

¹¹⁴ LOFTUS, Event Perception, s.10.

cc. Kullanılan Dil

Tanık, meramını anlatabilecek ölçüde Türkçe bilmiyorsa; mahkeme tarafından atanan tercüman aracılığıyla duruşmadaki iddia ve savunmaya ilişkin esaslı noktalar tercüme edilir (CMK m.202/3). Bununla birlikte, tercüman, tanığın kullandığı lehçeye/aksana hakim olmayabilir. Dolayısıyla, tanığın beyanı ile tercümanın çevirdiği hususlar arasında farklılıklar oluşabilir.

Yargılamada hukuki meseleler tartışıldığı için kullanılan dil de günlük dilden farklılaşır. Bu durumda tanık, günlük yaşamında kullanmayacağı bir dil ile sorulara cevap vermeye çabalayabilir. Bunun tam aksine tanık, günlük dilde kullandığı ifadelerle de beyanda bulunmaya çalışabilir¹¹⁵; bildiklerini tam olarak aktarabilir yahut tanığın söyledikleri anlaşılamayabilir. Söz gelimi, tehdit suçunu oluşturan davranışların neler olabileceği konusunda bilgisi bulunmayan bir tanık, a-tipik bir davranışı tehdit olarak niteleyebilir. Örneğin söz konusu tanık, eşiyle boşanmış olmakla birlikte, ortak çocukla belli günlerde bir arada bulunması kararlaştırılmış olan A'nın, eski eşine hitaben sarf ettiği, "*Çocuklarımı göremiyorum; bir dava açıp alacağım senin elinden!*" şeklindeki sözlerinin, tehdit suçuna vücut verdiğini düşünebilir. Bu durumda, tanığa, A'nın hangi sözleri sarf etmiş olduğuna ilişkin soru sorularak maddi olayın aydınlatılması gerekir.

Dil ile ilgili zorluklar, özellikle ana dili Türkçe olmayan fakat Türkçe tanıklık eden kişiler yönünden ortaya çıkabilir. Ayrıca bu gibi sorunlar nedeniyle, tanığın beyanını kayda geçirten hâkim ve beyanı yazan kâtip, aslında tanığın söylediğini değil, kendi algılarına göre bu beyanın tamamlanmış, yorumlanmış şeklini zapta geçirebilirler¹¹⁶.

dd. Kolluğun Rolü

Varsayımsal beyanda bulunmaya neden olabilecek faktörler arasında, soruşturma veya kovuşturma aşamasında rolü bulunan, hukukçular dışındaki sùjelerin mesleki faaliyetlerini de saymak mümkündür. Bu kapsamda ilk akla gelen, adli kolluktur.

Kolluk, belli nedenlerden ötürü dışa karşı hile (hukuka aykırılık) eğiliminde olabilir¹¹⁷. Bu eğilim, genelde, kolluğun hukuken birtakım işlemleri yapmaya yetkili olmadığı zamanlarda ortaya çıkar. Bilgi toplamak, soruş-

¹¹⁵ HOHLWECK, s.1108.

¹¹⁶ HOHLWECK, s.1108.

¹¹⁷ SOKULLU-AKINCI Füsun, **Polis -Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları-**, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1990, s.64 vd.

turma yapmak, yanlış fakat hukuka uygun bazı davranışları kontrol etmek, çoğunlukla da delil toplamak için hile kullanılır¹¹⁸. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin Wisconsin eyaletinde meydana gelen bir olayda¹¹⁹, sahilde koşuya çıkan bir kadın cinsel saldırıya uğrar ve kaldırıldığı hastanede kendisinin verdiği tarife göre bir robot resim çizdirilir. Mağdur, yıllar sonra bir sempozyumda yaptığı konuşmada olayla ilgili şu anekdotu paylaşmıştır¹²⁰: “... anladığım kadarıyla robot resim çiziminden sonra orada bulunan bir kadın kolluk görevlisi, ‘bu tarif komşum Steven Avery’e benziyor’ diye düşünüp dışarıda bekleyen Şerif’e bu ismi iletti ve Şerif de polis merkezini arayarak içinde Steven’in fotoğrafının da olduğu, sakallı dokuz şüpheliye ait fotoğrafın hastaneye getirilmesini istedi... Robot resim çizildikten sonra, ‘aklınızda bir şüpheli var mı?’ diye sorduğumda, bana ‘evet’ cevabını verdiler.”

Yine mağdurun beyanına göre Steven, bu saldırı olayının meydana geldiği dönemde, şerif yardımcısının karısı ile aralarında yaşanan ve Steven’in kadının yüzüne silah doğrultmasıyla sonuçlanan olay nedeniyle suçlanmaktadır¹²¹.

Görüldüğü gibi bu olayda kolluk, Steven Avery’nin teşhisi için mağdura, yukarıda izah edildiği haliyle duygusal açıdan pasif algı etkisi doğuracak şekilde yönlendirmede bulunmuş ve mağdurun bu çerçevede verdiği ifade nedeniyle, Steven Avery, onbeş yıl cinsel saldırı, onbeş yıl öldürmeye teşebbüs olmak üzere, toplam 30 yıl hapis cezasına mahkum edilmiştir.

Bu beyanlar, tek başlarına dahi hakimın kanaatini, onun gerçeklik algısını etkileme gücüne sahip olabilir. Bu bakımdan ceza muhakemesinin, tüm süjelerin gerçeğe ilişkin algısal farklılıklarını ortadan kaldırmaya elverişli olacak tarzda yürütülmesi gerekir.

3. Kasten Gerçeğe Aykırı (Yalan) Beyan

A. Nedenleri

Tanığın yargılama sırasında yalan söylemesi, yukarıda açıklanan diğer durumlara göre daha nadirdir¹²². Yalan tanıklık, esas itibarıyla yargılama

¹¹⁸ SOKULLU-AKINCI, s.88.

¹¹⁹ Bu olay, “Making a Murderer” adı altında belgeselleştirilmiş olup ABD’de masumiyet projesi (Innocence Projekt) olarak bilinen bir projenin pilot vakıaları arasında yer almıştır.

¹²⁰ BEERNTSEN Penny, **Transcript of Penny Beerntsen’s Speech at Reforming Eyewitness Identification Symposium**, Cardozo Public Law, Policy, and Ethics Journal, Issue 2, April 2006, s.242, 243.

¹²¹ BEERNTSEN, s.242.

¹²² THEUNE, s.123.

konusu olayla ilgili gerçeğin¹²³ tümüyle veya kısmen başka türlü anlatılması, gerçeğe ilave birtakım unsurlar eklenerek beyanda bulunulmasıdır¹²⁴. Bununla birlikte gerçeğe aykırılığın, tanığın olay hakkındaki bilgisine ilişkin olması gerekir. Tanık, olayla ilgili bildiklerini doğru anlatmakla birlikte, bu olaya ilişkin kendi analizlerini, yorumlarını, değerlendirmelerini, kanaatini, hissettiklerini gerçeğe aykırı olarak beyan eder yahut tamamen veya kısmen gizlerse, fiili tipik olmayacağından yalan tanıklık suçu oluşmaz¹²⁵.

Tanığın kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunması, çeşitli nedenlerden kaynaklanabilir. Bunların başında, sanığı cezadan koruma veya sanığın cezalandırılmasını sağlama isteği gelmektedir. Nitekim bazı tanıklar, yakınları olan sanıkların ceza almamaları yahut daha az ceza almaları için bilerek gerçeğe aykırı beyanda bulunabilirler.

Mağdurların yalan beyanda bulunmasının sebebi, bunlar davaya katılmamış olsalar bile, sanığın cezalandırılmasında doğal olarak menfaat sahibi olmalarıdır¹²⁶. Bir kimseyi adli takibata uğratacak şekilde gerçeğe aykırı isnatta bulunan şikayetçi, olayın tanığı sıfatıyla alınan beyanında (CMK m.236/1), yargılama dışı bazı çıkarlar elde etmeyi umuyor olabilir. Ayrıca sanıkla arasında husumet bulunan kişiler de sanığın ceza almasını temin edebilmek için yalan tanıklık yapabilirler. Aynı yargılamada, suça iştirak ettiği isnadı altında olan şerik ile fail olarak yargılanan kişi arasındaki ilişki, buna örnek gösterilebilir.

Yalan beyanda bulunulması durumunda, herhangi bir gerçek kişiye zarar gelmeyecek olması da yalan tanıklığın nedeni olabilir. Örneğin, dolandırıcılığın sigorta şirketi zararına işlenmesi halinde yahut devlete karşı işlenen suçlarda tanık, söz konusu motivasyonla ve sanığı korumak adına yalan söyleyebilir¹²⁷.

¹²³ GÖKTÜRK, s.356.

¹²⁴ Yalan tanıklık suçu (TCK m.272) bakımından tanığın bildiklerini kısmen veya tamamen gizlemesi de bu suçu oluşturmaktadır. ("*Gerçeğe aykırı tanıklık yapmak, maddi olay hakkında bilerek gerçeğe aykırı beyanda bulunmak, yalan söylemek, gerçeği inkâr etmek ya da sorulan sorularda bilgisini az veya çok saklamaktır...*" Y. CGK., 8.5.2018, 2015/9-177 E., 2018/205 K., www.kazanci.com (erişim: 12.8.2020).

¹²⁵ GÖKTÜRK, s.357.

¹²⁶ FEYZİOĞLU, s. 388, 389.

¹²⁷ BENDER/NACK/TREUER, kn.260.

Yalan tanıklık, küçük motivasyonlardan da kaynaklanabilir. Örneğin, trafik kurallarına aykırı araç kullanan A'nın yaptığı kazaya şahit olmayan, kazadan önce A'nın süratli gittiğine dahi tanıklık etmemiş olan B, X marka araç kullananların tamamının tehlikeli araç kullandığını düşünüp “*Nasıl da kesin A hatalıdır!*” diyerek, kazadan önce A'nın kendisini süratle solladığını söyleyebilir¹²⁸.

Adli kolluk bakımından ortaya çıkan dayanışma, gizlilik, soyutlanma, tutuculuk gibi bazı alt kültür¹²⁹ özellikleri de kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunulmasının kaynağını oluşturabilir. Örneğin bir polisin rüşvet aldığı iddiası kapsamında soruşturma yürüten kolluk, dayanışma kültürü dolayısıyla bazı delilleri kasıtlı olarak görmezden gelebilir yahut gizleyebilir¹³⁰. Benzer şekilde, yargılamanın taraflarıyla ilgisi olmayan üçüncü kişiler de güvenlik güçlerinin veya din görevlilerinin kusurlu davranmış olamayacağı yahut onlara ihtiyaç bulunduğu düşüncesinden hareketle, onları korumak için yalan beyanda bulunabilirler.

Somut olayla ilgili soruşturmaya katılmış kolluk görevlilerinin, sanığın cezalandırılması saikiyle hareket edebilmeleri de mümkündür.

Doğruyu söylemesinin, kendisi aleyhine bazı menfi sonuçları olacağını öngören tanık da yalan söyleyebilir. Söz gelimi, toplumsal ahlak kurallarınca kabul görmeyeceğini düşündüğü bir yerde bulunan kişi, burada işlenen bir suça tanıklık etse de olay sırasında orada bulunmadığını söyleyebilir.

Bunun dışında, tanık, şüpheli/sanık veya üçüncü kişilerin baskısı nedeniyle ve gerçeği söylediğinde, kendisine yahut yakınlarına bir zarar geleceğinden endişe ederek de yalan söyleyebilir.

Tanık, yargı makamlarının yahut diğer ilgili üçüncü kişilerin kendisine inanmayacaklarını düşünebilir (*sübjektif yargı*). Bu da tanığın yalan beyanda bulunmasına neden olabilir. Bu durum, bazen tanığın müşahade ettiği vakianın tamamıyla, bazen de bir kısmıyla ilgilidir. Bununla birlikte, beyanı değerlendirmeye yetkili üçüncü kişiler (hakim, savcı) de beyanı inandırıcı bulmayabilir (*objektif yargı*). Her iki durumla da sıkça karşılaşmak müm-

¹²⁸ Örnek için bkz. BENDER/NACK/TREUER, kn.249.

¹²⁹ Alt kültür kısaca, toplumdaki belli bir gruba özgü anlamlar, değerler ve davranış biçimleri olarak tanımlanabilir (SOKULLU-AKINCI, s.63)

¹³⁰ Bu tür durumların grup dayanışması kapsamında yalan tanıklığa motivasyon teşkil ettiği hususunda bkz. BENDER/NACK/TREUER, kn.267.

kündür¹³¹. Bu hallerde tanık, yalan tanıklık suçundan mahkum olma riskiyle karşı karşıya kalabilir¹³². Bu takdirde, CMK m.48’de yer verilen “*Tanık, kendisini veya 45 inci maddenin birinci fıkrasında gösterilen kişileri ceza kovuşturmasına uğratabilecek nitelikte olan sorulara cevap vermekten çekinbilir*” hükmü uyarınca, tanığın beyanda bulunmaktan imtina etmesi mümkün olabilir mi? Burada belirleyici olan, söz konusu düzenlemenin fonksiyonudur. Acaba esasen (ratio legis bakımından) ceza muhakemesi hukukunun evrensel kurallarından biri olan nemo tenetur ilkesinin bir sonucu olarak CMK m.48’de yer verilen bu düzenleme¹³³, fonksiyonu itibarıyla ceza muhakemesinin maddi gerçeğe ulaşma amacı kapsamında tanığı hakikati söylemeye mi zorlamaktadır? yoksa tanığın şahsi haklarının korunmasına mı hizmet etmektedir? Baskın görüşe göre, söz konusu maddede düzenlenen durum, tanıklık aşamasından önce işlenen bir suçla ilgilidir. Dolayısıyla, tanığın yalan söylemekten imtina etmek için bu hükme göre cevap vermekten çekinmesi söz konusu olamaz. Buna karşılık, CMK m.48’in, tanığın şahsi durumunun ceza kovuşturmasıyla kötüleştirilmemesine hizmet ettiği, ceza kovuşturmasına neden olabilecek suçun daha önce mi; yoksa beyan sırasında mı işlendiğinin bir önemi olmadığı da ifade edilmiştir¹³⁴. Kanımızca, tanıklığa ilişkin diğer hükümler nazara alındığında, ikinci görüşün kabulü daha makul olacaktır. Bu bakımdan, yalan söylemek istemeyen tanığın, kendisine yöneltilen sorulara cevap vermekten kaçınması mümkündür.

Son olarak belirtmek gerekir ki yukarıda zikredilen herhangi bir nedenle yalan tanıklıkta bulunan bir kişi, sonrasında bunu sürdürme motivasyonuna sahiptir. Bunun sebebi, yalan söylediğini kabul etmenin getireceği utanç ve itibar kaybını önlemek olabileceği gibi, bu tür bir kabulün, ekonomik, duygusal vb. yönlerden ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlardan kaçınmak da olabilir¹³⁵.

¹³¹ KEHR Martin, **Dilemma des Zeugen bei wahrer, aber unglaublicher Aussage**, NStZ 1997, s.160.

¹³² Burada, gerçeğin inandırıcı olmayacağını düşünerek yalan söyleyen tanık hakkında, yalan tanıklık suçu dolayısıyla başlatılan tahkikat yönünden zorunluluk halinin mevcut olup olmayacağı tartışılabilir.

¹³³ Nitekim Anayasanın 38 inci maddesinde, hiç kimsenin kendini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamayacağı hüküm altına alınmıştır.

¹³⁴ KEHR, s.161

¹³⁵ BENDER/NACK/TREUER, kn.270 vd.

B. Beyan Psikolojisi Çerçevesinde Gerçeğe Aykırılığın Belirlenmesine İlişkin Bilimsel Yaklaşımlar

a. Psiko-fiziksel Analiz

Tanığın kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunup bulunmadığını tespit etmek oldukça zordur. Tanık beyanının sıhhati, genel itibarıyla yargılamayı yürüten hakim delilleri takdir yetkisi kapsamında değerlendireceği bir husustur. Psiko-fiziksel analiz, bu kapsamda hakim tarafından doğrudan uygulanabilir bir yöntemdir.

Yargılamada, kişinin yalan söylerken psiko-fizyolojik bazı tepkiler verip vermediği dikkate alınabilir. Bu türden tepkileri esas alan *eksitasyon yaklaşımına* (=Arousal -uyarımsal- Ansatz) göre, yapılan deneylerde, kasten yalan söyleyen kişide yüksek kan basıncı, seste yükselme gibi fizyolojik uyarılmalar ortaya çıktığı tespit edilmiştir¹³⁶.

Bilişsel yaklaşımlar (=kognitive Ansätze) ise gerçeğe aykırı beyanların, kişide anksiyeteye bağlı olarak, yanıtlarda gecikme, daha düşük konuşma hızı, vücut hareketlerinde azalma gibi bazı reaksiyonlara neden olduğunun altını çizmektedir.

Üçüncü bir yaklaşım, yalan söyleyen kişinin, davranışlarını kontrol etmeye çabaladığı, bunun da donuk ve engellenen bir ifade tarzına neden olduğuna işaret etmektedir¹³⁷.

Hem bilişsel hem de uyarımsal yaklaşımlar açısından ortak nokta, gerçeğe uygun beyanda bulunan tanığın, bilişsel faaliyeti (hatırlama) ile inancı arasında bir uyum olması, bir başka söyleyişle, inanarak konuşması; buna karşılık yalan söyleyen tanığın anlatımının kurguya dayanmasıdır. İnanmayan tanık, bilişsel olarak kurguladıklarını toparlayıp aktarmakta zorlanacağı gibi, bunun psiko-fiziksel etkilere neden olması da kaçınılmazdır¹³⁸.

b. İçerik Analizi

Psiko-fiziksel belirtileri tespit etmeye yarayan bilişsel ve uyarımsal yaklaşımlar ile özellikle bu belirtileri ortaya çıkarmak için tanığın yalan maki-

¹³⁶ VOLBERT/STELLER, Glaubhaftigkeit, s.391.

¹³⁷ VOLBERT/STELLER, Glaubhaftigkeit, s.391, 392.

¹³⁸ VOLBERT Renate/STELLER, Max, *Is This Testimony Truthful, Fabricated, or Based on False Memory?-Credibility Assessment 25 Years After Steller and Köhnken (1989)-*, European Psychologist, Vol. 19 (3), 2014, s.208, 209.

nesine bağlanması gibi uygulamalar, beyanın doğru olup olmadığı konusunda her zaman güvenilir sonuçlar vermez¹³⁹. Bu nedenle, söz konusu yaklaşımlar yerine, beyanın içeriğinin dikkate alınması gerektiği ileri sürülmüştür.

aa. Undeutsch Hipotezi

İnsanın belli bir vakıya ilişkin anlatımlarının, genellikle üç kaynağı bulunur. Bunlardan *birincisi*, beş duyu organıyla algılanan olaylardır (*bizatihi/doğrudan tanıklık*). *İkincisi*, bir olayı müşahade eden kişinin anlatımlarıdır (*tanığın tanığı/dolaylı-ikincil tanık*). Üçüncüsü ise, bir olaya ilişkin oluşturulan zihinsel tasarımıdır (*kurgu olay*)¹⁴⁰. Özellikle zihinde türetilen kurgu anılar ile gerçeğe dayanan hatırlamaların birbirinden ayrılması, gerçekliğin izlenmesi (= *reality monitoring*) olarak anılır¹⁴¹.

İçerik analizinde temel alınan *Undeutsch hipotezine* göre, gerçek beyan ile kurgusal beyan arasında, anlatımın niteliği açısından ciddi bir fark vardır¹⁴². Bu fark, kural olarak gerçeğe uygun beyanların, -hata payı olmakla birlikte- hafızaya, yalan beyanların ise, kurguya dayalı olmasından kaynaklanır¹⁴³.

Uydurma bir vakıanın kurgulanması sırasında mantık hataları yapılmasını, tüm anlatımın kendi içinde tutarlı olmasını sağlamak, ancak başarılı bir zihinsel sürecin ürünü olabilir. Bu yönüyle bilişsel çok fazla detay içeren, ayrıntıdan yoksun, duyusal canlılığa sahip olmayan, anlam ve bağlam yönünden zayıf anlatımlar, genellikle kurgusal olaylara dayanır¹⁴⁴. Ayrıca, kurgunun ikna edici biçimde sunulabilmesi için de aktaran kişinin yüksek düzeyde iletişim becerilerine sahip olması gerekir¹⁴⁵. Beyanın içeriğinin belli

¹³⁹ BENDER/NACK/TREUER, kn.223 vd.

¹⁴⁰ LINDSAY D. Stephen/JOHNSON, Marcia K., **Reality Monitoring and Suggestibility: Children's Ability to Discriminate Among Memories From Different Sources**, in: Children's Eye Witness Memory, Edited by Stephen J. Ceci, Michael P. Toglia, David F. Ross, Springer, New York, 1987, s.92.

¹⁴¹ Bu terimin ilk defa Johnson&Raye tarafından 1981 yılında zikredildiği hususunda bkz. LINDSAY-JOHNSON, s.93.

¹⁴² THEUNE, s.123.

¹⁴³ AMADOA Bárbara G./ARCEA Ramón/FARIÑAB Francisca, **Undeutsch Hypothesis and Criteria Based Content Analysis: A Meta-analytic Review**, The European Journal of Psychology Applied to Legal Context 7 (2015) 3-12, s.4; VOLBERT-STELLER, Is This Testimony Truthful, s.209.

¹⁴⁴ LINDSAY/JOHNSON, s.94.

¹⁴⁵ STELLER Max, **Glaubhaftigkeitsbegutachtung**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008, s.302.

kriterler üzerinden test edilerek doğrulanmasını öngören *Undeutsch hipotezi*, bu iki esastan hareket etmektedir¹⁴⁶.

Bu doğrulama sırasında kullanılan kriterlerden biri, “*taniğin şahsi yetkinliği*”dir¹⁴⁷. Yetkinlik kriterine ilişkin değerlendirmede, genellikle iki husus dikkate alınır:

Bunlardan *ilki*, taniğin entelektüel durumu ve dil bilgisi hakimiyetidir. Taniğin bu husustaki yetkinlik durumu ile ifadesindeki anlatımın niteliği birbiriyle uyuşmalıdır¹⁴⁸. Örneğin, ebeveynlerinden biri tarafından istismar edildiği suçlamasıyla yapılan yargılamada, ilkokula yeni başlamış olan çocuğun anlatımında tarih saat ve haftanın belli bir gününü zikrederek konuşuyor olması (8 Haziran 1997, Salı günü, öğleden sonra saat onbeş sularında vb.) veya istismara uğradığı sırada diğer ebeveynin, “*Yatak odasında, eleştirel bir karikatür dergisi olan Penguen okuduğu için istismarı fark etmediğine*” ilişkin bir beyanda bulunması, bu türden bir uyuşmanın olmadığına işaret edebilir.

Yetkinlik kriteri açısından dikkate alınacak *ikinci husus*, taniğin eğitim düzeyi ve bilgi durumudur. Şayet taniğin anlatımlarının konusu, eğitimi ve bilgi düzeyi ile örtüşmüyorsa, beyanın doğruluğuna şüpheyile yaklaşmak gerekir¹⁴⁹.

Beyanın niteliğine ilişkin inceleme kapsamında dikkate alınan kriterlerden bir diğeri, *beyanın istikrarıdır*. Tanık, yargılama safahatında farklı zamanlarda ve farklı aşamalarda (soruşturma/kovuşturma) alınan beyanlarında, istikrarlı bir biçimde benzer anlatımlar ortaya koymalıdır. Beyanlar arasında temel noktalarda uyuşma bulunmaması, detaylarda çelişki olması, eklemeler yapılması, beyanın sıhhatini tartışmalı hale getirebilir¹⁵⁰.

Beyanın istikrarı konusunda dikkat edilmesi gereken, tekrarlanan ifadeler sırasında tanığa yöneltilen soruların, zaman içerisinde bir beklentiye dayalı olarak şekillenmemesidir. Diğer bir deyişle ifadenin tekrarlanması, taniğin belli bir doğrultuda beyanda bulunmasını sağlamak amacıyla yapılmalıdır¹⁵¹.

¹⁴⁶ STELLER, Glaubhaftigkeitsbegutachtung, s.302.

¹⁴⁷ VOLBERT/STELLER, Is This Testimony Truthful, s.208.

¹⁴⁸ BENDER/NACK/TREUER, kn.290.

¹⁴⁹ BENDER/NACK/TREUER, kn.291.

¹⁵⁰ STELLER, Glaubhaftigkeitsbegutachtung, s.304.

¹⁵¹ VOLBERT/STELLER, Is This Testimony Truthful, s.208.

Bunun dışında tanığın yaşı, mesleği gibi özellikleri, ortaya koyduğu beyanın niteliğine uygun olmalıdır¹⁵².

bb. Kritere Dayalı İçerik Analizi (Steller&Köhnken)

Tanık beyanının gerçeğe uygunluğunu içerik olarak denetleyen ve bunun için belli kriterlerden hareket eden Undeutsch hipotezi, kritere dayalı içerik analizi (=Criteria Based Content Analysis) başlığı altında Steller&Köhnken tarafından geliştirilmiştir¹⁵³. Undeutsch hipotezi kapsamında ortaya konulan içerik denetimine ilişkin temalar, belli kategoriler haline getirilmiş ve kriterlerin sistematikleştirilmesi sağlanmıştır¹⁵⁴.

Kritere dayalı içerik analizi, Undeutsch hipotezi gibi esasen iki temel kabule dayalıdır:

Bunlardan *birincisi*, yalan tanığın, ifadelerini, anlatıma konu olay kategorisi (cinsel saldırı, yaralama, hırsızlık vb.) için tipik olan, her vakıada sıklıkla karşılaşılan genel özellikleri içeren bilişsel senaryolardan/kurgulardan oluşturmak durumunda olduğudur¹⁵⁵. Buna karşılık, gerçek bir vakıaya dayanarak oluşturduğu algıyı hatırladığı şekilde anlatan tanık, olaya özgü otobiyografik temsiller kullanarak her biri bir bütünün parçası olan vakıaları aktarır. Dolayısıyla, gerçeğe uygun beyanda bulunan bir tanığın anlatımı, epizodik (deneyime dayalı) bir karaktere sahip olup zaman-mekan uyumu barındıran ve doğrulanabilir olaylar hakkında bilgiler içerir. Deneyime bağlı olarak bellekte depolanan bu bilgiler; görme, işitme, koku alma, dokunma duyularıyla oluşturulan algılara dayalı olabilir¹⁵⁶. Bu bağlamda, deneyime dayalı beyanların kurgusal olanlara nazaran daha fazla duyusal ve bağlamsal bilgi içerdiği ve daha fazla ayrıntıya sahip olduğu söylenebilir¹⁵⁷.

Kritere dayalı içerik analizinin esas aldığı *ikinci kabul*, yalan tanığın, beyanı değerlendirecek olan kişide güven oluşturmak için daha fazla çaba harcadığı, buna karşılık gerçekten müşahade ettiklerini aktaran tanığın böyle bir kaygı taşımadığıdır¹⁵⁸. İkinci tür tanık, olay örgüsü itibarıyla bir şablona bağlı kalındığı izlenimini veren beyanlarda bulunmaz; anlatımlarında, farklı

¹⁵² STELLER, Glaubhaftigkeitsbegutachtung, s.303.

¹⁵³ NIEHAUS Susanna, **Merkmalorientierte Inhaltsanalyse**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008, s.311.

¹⁵⁴ AMADOA/ARCEA/FARIÑAB, s.4.

¹⁵⁵ NIEHAUS, s.311.

¹⁵⁶ VOLBERT/STELLER, Is This Testimony Truthful, s.209.

¹⁵⁷ VOLBERT/STELLER, Is This Testimony Truthful, s.209.

¹⁵⁸ NIEHAUS, s.312.

duyulara hitap eden birden fazla uyarandan gelen ve birbiriyle ilgisi olmayan algılara ilişkin detaylar da bulunur¹⁵⁹. Buna karşılık yalan tanık, tam bir bütünlük içerisinde, yapay, kendisine kusur atfedilebilecek detaylardan uzak bir anlatım tarzı ortaya koyar¹⁶⁰.

Kritere dayalı içerik analizi; *görüşme, içerik analizi ve kontrol listesine göre sonuçların değerlendirilmesi* şeklinde üç aşamadan oluşur. Görüşme, standart veya sorgulayıcı görüşme formatından farklı olarak, kriterlerin uygulanmasını kolaylaştıracı bir tekniğe dayalı olup bunu sağlayacak tarzda çok sayıda bilginin ortaya çıkarılması amacını taşır¹⁶¹.

Bu analiz, beyanın beş ana kategori altında toplanmış 19 kritere dayalı olarak değerlendirilmesine olanak tanır¹⁶²:

- (i) *Beyanın Genel Özellikleri*: 1. Mantıksal yapı, 2. Sıralanmamış düzensiz tasvir (tanık, olayın gelişiminde, soru üzerine yahut kendiliğinden ileriye veya geriye doğru başka bir bölüme atlayarak anlatım yaparken olay bütünlüğü bozulmamalıdır -kurgu kontrolü açısından-), 3. Ayrıntıların miktarı,
- (ii) *Özel içerikler*: 4. Bağlamsal (zaman-mekan) yerleştirme, 5. Etkileşimlerin (tanığın bir başkasıyla kurduğu iletişimin) tasviri, 6. Konuşmanın yeniden üretilmesi, 7. Olayın akışındaki -varsa- komplikasyonların tasviri,
- (iii) *İçeriksel Özellikler*: 8. Olağandışı ayrıntıların tasviri (iç çamaşırını çıkaramayan failin bıçakla kesmek isterken kendisini yaralaması), 9. Gereksiz ayrıntıların tasviri, 10. Anlaşılmayan unsurların fenomene dayalı tasviri (çocuğun, boyacı olan faili, saçında, yüzünde ve giysisindeki boya kalıntılarından dolayı orman canavarı olarak tarif etmesi), 11. Olayla dolaylı bağlantısı bulunan -yan- unsurların tasviri, 12. Tanığın öznel psikolojik durumunun tasviri (soğukkanlı kalmaya çalışıp failin yüzünü tanımlamaya çalışma), 13. Failin psikolojik durumunun tasviri (heycan, öfke vb.),

¹⁵⁹ Gerçeğin izlenmesi metodu kapsamında benzer görüş için bkz. LINDSAY/JOHNSON, s.93, 94.

¹⁶⁰ VOLBERT/STELLER, *Is This Testimony Truthful*, s.209.

¹⁶¹ AMADOA/ARCEA/FARIÑAB, s.4.

¹⁶² VOLBERT/STELLER, *Is This Testimony Truthful*, s.208; VOLBERT/STELLER, *Glaubhaftigkeit*, s.394.

- (iv) *Motivasyonla İlgili İçerikler*: 14. Kendi beyanına ilişkin spontan düzeltmeler, 15. Hafıza eksikliğini kabul etmek, 16. Kişinin kendi ifadesi hakkında şüphe uyandırması, 17. Kendini küçümseme, 18. Faili aklama,
- (v) *Tanık Olunan Suça Özgü İçerikler*: 19. Suç olayına ilişkin karakteristik detayların tasviri.

cc. Null (*Sıfır*) Hipotezi

Null hipotezine göre, tanık beyanı değerlendirilmeye başlanırken, herhangi bir ön kabul yahut ön yargıya sahip olunmamalıdır. Bu çerçevede ilk aşamada, beyanın yanlış olduğu varsayımından hareket edilebilir. Bu varsayımı test etmek için ise, başkaca alt hipotezler kullanılır. Şayet alt hipotezlerle beyanın doğruluğu sağlanamıyorsa, null hipotezinin çürütülemediği kabul edilmeli ve beyana itibar edilmemelidir¹⁶³.

VI. TANIK BEYANININ TAKDİRİNDE ADLİ PSİKOLOJİ BİLGİSİNİN KULLANILMASI

CMK m.217'de açıkça belirtildiği üzere, yargılama safahatında ortaya konulan deliller, huzura getirilip tartışılmış olmak kaydıyla hakim vicdani kanaatine göre serbestçe takdir edilir (m.217/1). Tanık beyanı da dahil olmak üzere, tüm delillerin ispat kuvvetine, hangi delilin karara gerekeceği oluşturma yetkisine ilişkin değerlendirme yetkisi, hakime aittir¹⁶⁴. Bu yetki, ceza yargılamasının gerçeği araştırma amacına hizmet eder¹⁶⁵.

Delillerin serbestçe değerlendirilmesi yetkisi sınırsız olmayıp hakim, mantık kurallarını, ortaya konulan delilin, yargılama konusu olayın gelişimiyle uyumunu dikkate almalı ve bilimsel yöntemlerden de istifade etmelidir¹⁶⁶. Bu yönüyle, yukarıda açıklanan ve tanık beyanının analizinde kullanılan bilimsel yaklaşımların hakim tarafından dikkate alınması gerektiği söy-

¹⁶³ WOLF, s.137.

¹⁶⁴ LÖHR Holle Eva, *Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafprozeßrecht*, Duncker Humblot, Berlin, 1972, s.73. Yargıtay Ceza Genel Kurulu da İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi kararlarına atıfta bulunarak (Garcia Ruiz/İspanya, B. No: 30544/96, 21/1/1996, § 28), temel hak ve özgürlüklerin ihlali sonucunu doğuracak derecede ve keyfi olmadıkça belirli bir kanıt türünün (tanık beyanı, bilirkişi raporu veya uzman mütalaası) kabul edilebilir olup olmadığına, değerlendirme şekline karar vermenin ilk derece mahkemelerinin görevi olduğunu vurgulamıştır. Y. CGK., 14.5.2020, 2018/18-134 E., 2020/201 K., www.kazanci.com (erişim: 19.8.2020).

¹⁶⁵ LÖHR, s.74 vd.

¹⁶⁶ ÜNVER/HAKEİRİ, s.595.

lenebilir¹⁶⁷. Bu yöntemlerin kullanılması, hakimın tanık beyanını takdir yetkisini sınırlamaz; bilakis bu yetkinin amaca uygun şekilde kullanılmasına, diğer bir deyişle yönlendirilmesine hizmet eder. Hakim, tartışılması gereken hiçbir olasılığı değerlendirme dışı bırakmamalı, adli psikolojinin ortaya koyduğu verileri kullanmalıdır¹⁶⁸.

Bu kapsamda, öncelikle huzurda alınan ifadesi sırasında, tanığın beden dili dikkate alınarak psiko-fiziksel bir analiz yapılması mümkündür. Hakim, tanığın bildiklerini anlattığı esnada, onun vücut hareketlerini takip edebilir. Örneğin; konuşma hızı, seste titreme olup olmadığı, terleme, aynı sözlerin tekrar edilmesi gibi fiziksel durumlar gözlemlenebilir.

Tanık beyanı ortaya konulduktan sonra ise hakim tarafından bizzat veya çalışmalı muhakemenin diğer süjelere sağladığı soru sorma hakkının kullanılması kapsamında yöneltile sorulara verilen cevaplar, içerik analizinin öngördüğü şekliyle değerlendirmeye tabi tutulabilir. Söz gelimi bir tanığın, soruşturma aşamasında, *“Olay yerine geldiğinde mala zarar verme suçunun işlenip bitmiş”* olduğunu, kovuşturmada ise, *“Sanığı ve kardeşini taş atarken gördüğünü”* söylemesi durumunda, mantıksal yapı ve zaman-mekan yönünden bağlam bütünlüğü hususlarında, beyanında çelişkiler bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Bunun dışında, tanığın aşamalarda olayın gelişimine ilişkin farklı anlamlarda bulunup bulunmadığı da değerlendirilmeli, bir çelişki varsa CMK m.212/2 çerçevesinde giderilmesine çalışılmalı ve beyanın içeriği hakim tarafından denetlenmelidir. Yargıtay, konuyla ilgili bir kararında¹⁶⁹; *“... tanık Nilay’ın soruşturma aşamasında alınan beyanında sanığın evinin içerisinden müştekilere hitaben bahse konu sözleri söylediğini ve sesinin apartmana yayıldığını kendisinin de bu sözleri dairesinin kapısından dinlediğini beyan ettiği kovuşturma aşamasındaki beyanında ise sanığın penceresini açıp görevli polisler hakaret ettiğini söylemesi ve mahkemenin tanığın kovuşturma aşamasındaki beyanına dayanarak aleniyetin gerçekleştiğinin kabulü karşısında, tanığın beyanları arasındaki çelişki giderilmeden...”* diyerek bu hususa işaret etmiştir.

¹⁶⁷ BENDER/NACK/TREUER, kn.293.

¹⁶⁸ BENDER/NACK/TREUER, kn.293.

¹⁶⁹ Y. 18. CD., 4.11.2019, 2018/3687 E., 2019/15393 K., www.kazanci.com (erişim: 28.8.2020).

Birden fazla tanığın beyanı arasında çelişki bulunabilir. Örneğin, tanıklar A, B ve C'nin, soruşturma aşamasındaki ifadelerinde, sanığın katılanı tehdit ettiğini söylememeleri, ancak tanık C'nin, mahkemede, sanığın katılanı tehdit ettiğini beyan etmesi, yine tanık D'nin, soruşturma aşamasında, sanığın katılanı tehdit ettiğini beyan etmesine rağmen, mahkemede tehdit sözünü duymadığını söylemesi durumunda, tanık beyanları arasında çelişki bulunduğu kabul edilip bu çelişkinin, tanıklara soru yöneltilerek giderilmesi, bu mümkün olmuyorsa, diğer delillerle birlikte beyanların değerlendirilmesi, hangi anlatıma hangi gerekçeyle üstünlük tanındığının açıklanması gerekir¹⁷⁰.

Tanıkların beyanları arasında çelişki bulunması halinde, kovuşturma aşamasında yüzleştirme yapılarak (CMK m.52/2) birbirinden farklı beyanda bulunan tanıkların karşılıklı beyanda bulunurken ortaya koydukları anlatımlar, içerik analizine ilişkin kriterler yönünden değerlendirilebilir. Bu çerçevede tanıkların olaydaki konumları, hangi duyu organları aracılığıyla algı oluşturdıkları gibi fiziksel ve bilişsel faktörlerin dikkate alınması son derece önemlidir. Nitekim tanıkların beyanları arasındaki farklılık, söz gelimi farklı görüş açıları veya birinin olayı görmesi, diğerinin duyması gibi olayı farklı deneyimleme biçimlerinden kaynaklanıyor olabilir.

Tanık beyanlarının, yargılama safahatında toplanan diğer delillerle uyumlu olup olmadığı da dikkate alınmalıdır. Örneğin, tarihi eser bulundurma isnadıyla (2863 sayılı Kanun m.73) yürütülen yargılamada tanıklar, tarihi eser niteliğindeki eşyaların, tarla sürülürken aynı gün içinde tesadüfen elde edildiğini beyan etmiş olabilir. Burada, öncelikle tanıkların bu bilgiye nasıl sahip oldukları, tanıklıklarının ikincil (duyumsal) nitelikte olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu tespitten sonra, çoğu camdan yapılmış farklı cins ve nitelikteki çok sayıda eserin bir günde ve aynı anda tarla sürülürken bulunmasının hayatın olağan akışına uygun düşüp düşmediği, ele geçen eserlerin

¹⁷⁰ Y. 4. CD., 3.7.2019, 2017/18631 E., 2019/12407 K. www.kazanci.com (erişim: 28.8.2020); “Tartışmalı konu 10.07.2007 günü öğle vakti, bıçak tehdidi ile sanığın zorla para almaya kalkışıp kalkışmadığı noktasında toplanmaktadır; sanık savunması yakınan K.. T.. ve küçük çocukları Zeynep ve Tarık S. ile tanık İ.. C..’un aşamalarda değişerek gelişen birbiri ile çelişen ve örtüşmeyen anlatımları ve savunma dikkate alındığında, öncelikle yakınan ve yakınan eşi İsa’nın beyanında geçen İ.. T..’nun yeğeninin adı ve açık kimliği belirlenip olay hakkında bilgisi; sanığın savunmasında adı geçen Hilmi Öztürk’ünde olay hakkındaki bilgisi ile savunma doğrultusunda beyanı alınıp, delillerin bir bütün halinde takdiri gerektiği gözetilmeden eksik inceleme ile yetinilmesi...” Y. 6. CD., 30.9.2015, 2012/27651 E., 2015/43829 K., www.kazanci.com (erişim: 28.8.2020).

nitelik ve sayıları itibarıyla uzun bir sürede değişik şekillerde temin edilerek bir araya getirilip getirilmedikleri değerlendirilmelidir¹⁷¹.

CMK’da, tanık beyanının takdirinde bilimsel yöntemlerin kullanılmasını kolaylaştıracak düzenlemelere yer verildiği söylenebilir. Nitekim CMK m.52’ye göre, tanıklar, birbirlerinin beyanlarından etkilenmemeleri ve anlatımlarının münhasıran değerlendirilebilmesi amacıyla duruşma salonuna tek tek alınır (m.52/1). Bir tanık dinlendikten sonra, mahkeme başkanının veya duruşma hakiminin açık izni olmadıkça duruşma salonundan ayrılamaz (m.53/1-d). Bu düzenlemeler, beyanın, yargılamayı yürüten mahkemece dış etkilerden mümkün olduğunca arındırılarak alınması ve bu çerçevede değerlendirilmesine imkan tanır.

CMK m.210’da, *“Olayın delili, bir tanığın açıklamalarından ibaret ise, bu tanık duruşmada mutlaka dinlenir. Daha önce yapılan dinleme sırasında düzenlenmiş tutanağın veya yazılı bir açıklamanın okunması dinleme yerine geçemez. Tanıklıktan çekinebilecek olan kişi, duruşmada tanıklıktan çekindiğinde, önceki ifadesine ilişkin tutanak okunamaz”* şeklinde bir düzenlemeye yer verilmiştir. Tanık beyanının bilimsel veriler ışığında değerlendirilmesi, özellikle bu hallerde verilecek kararın adil olması açısından son derece önemlidir¹⁷².

VII. SONUÇ

Sosyal bir varlık olan insan suç işlerken, çoğunlukla bir başkası buna tanıklık eder. Tanık, beş duyu organıyla deneyimlediğini aktaran kişidir. Ceza muhakemesinde, geçmişte yaşanmış bir suç olayına ilişkin olarak yetkili makamlar önünde bilgi ve izlenimlerini aktaran tanığın beyanı, delil olarak kabul edilir. Bu delil türü, ceza muhakemesinde sıkça kullanılır. Bunun nedenlerinden biri, belirti delillerin toplanması ve bir araya getirilerek bunlardan anlamlı bir bütün oluşturulmasındaki zorluktur. Buna karşılık tanık beyanı, kolay elde edilebilir. Belirti delillerin aksine, olayı çok yönlü aktarabilmesi de tanık beyanının hemen her yargılamada kullanılmasının bir

¹⁷¹ Y. 11. CD.’nin, 9.3.2004, 2003/334 E., 2004/1682 K. sayılı ilamına konu olaydan uyarlanmış-
tır. Karar için bkz. www.kazanci.com (erişim: 30.8.2020).

¹⁷² Amerika Birleşik Devletleri’nde, sadece tanık beyanı dikkate alınarak verilen mahkumiyet kararları sonrasında yapılan DNA analizleri sonucunda, mahkum olanların ortalama %75 kadarının masum olduğu ortaya çıkmıştır (MEINTJES-VAN DER WALT L. L., *Judicial Understanding of the Reliability of Eyewitness Evidence: Tale of Two Cases*, Potchefstroom Electronic Law Journal, 2016, 1-32, www.heinonline.com, erişim: 02.05.2020).

diğer nedenidir. Tanık beyanı, sık müracaat edilen bir delil olmakla birlikte, tanığın anlatımının gerçeğe uygunluğu oldukça tartışmalıdır.

CMK’da yer verilen tanıklığa ilişkin düzenlemeler, tanığın kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunmasının önüne geçecek tarzda formüle edilmiştir. Örneğin, aralarında belli derece akrabalık bulunan kişilerin özellikle birbirleri lehine yalan beyanda bulunabilecekleri dikkate alınarak Kanunda, kişisel nedenlerle tanıklıktan çekinme hakkına yer verilmiştir (m.45). Çekinme hakkına sahip olmayan tanıklar, beyanda bulunmakla yükümlüdürler (m.60/1). Bunun için tanığın, Cumhuriyet Savcısı veya hakim/mahkeme huzurunda dinlenmek üzere çağrılması gerekir (m.43). Çağrıya uymayan tanıklar zorla getirilir (m.44).

CMK’nın, tanığa, çağrıldığında gelme ve beyanda bulunma yükümü yükleyen ve doğru beyanda bulunmasını temin etmeye yönelik yukarıda zikredilen düzenlemelerine karşılık, tanığın doğruyu söyleme ödevi, TCK m.272’de düzenlenen yalan tanıklık suçundan kaynaklanmaktadır. Bu hükümle doğru söylemeyen tanık, bazı istisnalar dışında ceza tehdidi ile doğruyu söylemeye zorlanmış olur. Bu çerçevede, adli psikoloji açısından konuya yaklaşıldığında iki ihtimalle karşılaşılabılır. Bunlardan *birincisi*, tanığın, beyanının adli makamlarca inandırıcı bulunmayacağını düşünmesidir. *İkinci ihtimal* ise, beyanın yetkili makamlar tarafından gerçekten inandırıcı bulunmamasıdır. Her iki ihtimalde de tanık, TCK m.272 uyarınca ceza tehdidi ile karşı karşıya kalabilir. Bu takdirde, CMK m.48’de yer verilen “*Tanık, kendisini veya 45 inci maddenin birinci fıkrasında gösterilen kişileri ceza kovuşturmasına uğratabilecek nitelikte olan sorulara cevap vermekten çekinebilir*” hükmünün uygulanıp uygulanmayacağı sorusu gündeme gelir. Baskın görüşe göre, CMK m.48’de düzenlenen durum, tanıklık aşamasından önce işlenen bir suçla ilgilidir. Dolayısıyla, tanığın yalan söylemekten imtina etmek için bu hükme göre cevap vermekten çekinmesi söz konusu olamaz. Ancak kanımca bu hüküm, tanığın şahsi durumunun ceza kovuşturmasıyla kötüleştirilmemesine hizmet ettiğinden, tanığın beyanda bulunmaktan imtina etmesine imkan tanır.

Tanık beyanı, algılama, hatırlama ve aktarma şeklinde üç aşamadan oluşan bilişsel sürecin ürünüdür. Bu aşamalarda, bazı nedenlerle tanığın beyanı gerçeğe uyuşmayabilir. Bunlar, hatalı veya bilinçsiz gerçeğe aykırılık halleri olarak nitelendirilebilir. Buna karşılık tanığın, çeşitli motivasyonlarla kasten gerçeğe aykırı beyanda bulunması, yani yalan söylemesi de mümkündür.

Belirtmek gerekir ki uygulamada daha çok karşılaşılan, tanığın hatalı olarak veya bilinçsiz şekilde gerçeğe aykırı beyanda bulunmasıdır. Diğer bir ifadeyle yalan tanıklık, beyanın sıhhatine etki eden haller içerisinde istisnaidir.

Hataya dayalı veya bilinçsiz gerçeğe aykırı beyanın tespiti oldukça zordur. Bununla birlikte CMK’da, tanık beyanının alınmasına ilişkin tespit edilen kurallara riayet edilmesinin, bilişsel nedenlerle ortaya çıkabilecek bu tür yanlış beyanların önüne geçilmesine hizmet edeceği söylenebilir. Bu kapsamda, tanıkların içeriye tek tek alınması ve tüm tanıklar beyanda bulunana kadar duruşma salonunda ayrılmalara müsaade edilmemesi; gerektiğinde, tanığın beyanının teknolojik imkanlarla alınarak duruşma salonuna aktarılması; tanık dinlenirken sözünün kesilmemesi; yargılama aşamasında çelişmeli muhakeme esaslarına uyulması ve bu çerçevede, tanığa doğrudan veya hakim/başkan aracılığıyla soru yöneltme hakkına sahip olanların bu hakkı kullanmalarının sağlanması; tanığa yöneltilen soruların ve cevaplarının denetime açık olacak şekilde duruşma tutanağına geçirilmesi; ifade alınırken, tanığa açıklayıcı sorular yöneltilmesi ve bu soruların doğru formüle edilmesi; kullanılan dilin, tanığın kişisel özelliklerine uygun olarak basitleştirilmesi, önem arz etmektedir. Bunun dışında, yargılamayı yürüten mahkemece, tanığın yargılama safahatındaki beyanları, diğer süjelerin beyanları, ortak tecrübe kuralları, belirti delillerin durumu dikkate alınıp dosya küll halinde değerlendirilerek sonuca ulaşılması da tanığın yanlış beyanının tespit edilip düzeltilmesine imkan tanıyabilir.

Tanığın yalan söylemesi durumunda ise, bunun tespitine yönelik bazı bilimsel yöntemlerden hareket edilmesi mümkündür. Bu kapsamda özellikle, beyan psikolojisi nazarında ortaya konulan içerik analizinin kullanılması gerekebilir. Uygulamamızda, adli psikologlar tarafından bir asırdan fazla süredir yapılan çalışmalarla ortaya konulmuş verilerden faydalandığına pek rastlanmaz. Başka bir söyleyişle, CMK’da öngörülen ve tanığın ifadesi sırasında bir psikoloğun hazır bulundurulmasını öngören “koruyucu” düzenlemelerin tatbiki dışında, tanık beyanının sıhhatini temin etmeye ve bunu denetlemeye yönelik olarak adli psikolog bilirkişilerin muhakemeye katılmasına yönelik bir uygulama gelişmemiştir. Halbuki tanık beyanının yargılama sonucunda verilecek karara etki edebileceği düşünüldüğünde, bilimsel verilerden faydalanılmasının önemi daha net ortaya çıkmaktadır.

Netice itibarıyla, psikoloji biliminin hukuki uyumsuzlukların çözümünde kullanılmasının sağlanması adına, özellikle mağdur sıfatı taşımayan çocuk tanıkların beyanları, akıl hastalığı veya madde bağımlısı olan veyahut da ileri yaştaki kişilerin tanıklığı gibi hallerde, tanık beyanının sıhhatinin adli psikolog bilirkişiler aracılığıyla değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AMADOA Bárbara G./ARCEA Ramón/FARÍÑAB Francisca, **Undeutsch Hypothesis and Criteria Based Content Analysis: A Meta-analytic Review**, The European Journal of Psychology Applied to Legal Context 7 (2015) (s.3-12).
- AYDIN Devrim, **Ceza Muhakemesinde Deliller**, Yetkin, Ankara, 2014.
- BEERNTSEN Penny, **Transcript of Penny Beerntsen's Speech at Reforming Eyewitness Identification Symposium**, Cardozo Public Law, Policy, and Ethics Journal, Issue 2, April 2006 (s.239-250).
- BENDER Rolf/NACK Armin/TREUER Wolf-Dieter, **Tatsachenfeststellung vor Gericht**, 4. Auflage, C.H. Beck, München, 2014.
- BEULKE Werner, **Strafprozessrecht**, 11. Auflage, C.F. Müller, München, 2010.
- BLIESENER Thomas/LÖSEL Friedrich, **Entwicklung und Gegenstand der Rechtspsychologie**, in: Bliesener/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014.
- BRACKMANN Nathalie/HABERMEYER Elmar, **Interkultureller Vergleich kindlicher Zeugen/Opferbefragungen: "Was wir von anderen Ländern lernen können"**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13, 2019 (s.143-150).
- BRAUSE Hans Peter, **Zum Zeugenbeweis in der Rechtsprechung des BGH**, NStZ 2007 (s.505-512).
- CANPOLAT Can, **Ceza Muhakemesi Hukukunun Amacı: "Objektif gerçeğin keşfi mi? Yargısal (kazai) bir gerçeklik inşa etmek mi?"**, Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. XV, S. 2 (s.451-500)
- CENTEL Nur/ZAFER Hamide, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 14. Baskı, Beta, İstanbul, 2017.
- DETTET Klaus, **Der Zeuge vom Hörensagen - eine Bestandsaufnahme**, NStZ 2003, (s.1-9).
- EISENBERG Ulrich, **Beweisrecht der StPO**, 10., vollständig überarbeitete und teilweise erweiterte Auflage, C.H. Beck, München, 2017.
- ENGLICH, Birte, **Urteilseinflüsse vor Gericht**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen 2008 (s.486-496).
- FEYZİOĞLU Metin, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Tanıklık**, US-A Yayıncılık, Ankara, 1996.
- GARDNER Dillard S., **Perception and Memory of Witnesses**, Cornell Law Quarterly, Vol. 18, No. 3 (1932-1933) (s.391-409).
- GÖKTÜRK Neslihan, **Yalan Tanıklık Suçu (TCK m.272)**, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C. XX, Y. 2016, S.1 (s.347-409).

- GÜNGÖR Devrim, **Ceza Muhakemesinde Tanık Beyanının Delil Değeri Üzerine Bazı Tespit ve Değerlendirmeler**, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.6, S.2, 2015, (s.307-318).
- HEGER Martin, **Strafprozessrecht**, W. Kohlhammer, 2013.
- HOHLWECK Martin, **Die Beweiswürdigung: Beurteilung von Zeugenaussagen**, JuS 2002.
- HOMMERS Wilfried, **Zum Gegenstand der Rechtspsychologie**, in: Perspektiven der Rechtspsychologie/ Hrsg. von W. Hommers, Göttingen, 1991 (s.1-12).
- İŞIKTAÇ Yasemin, **Adalet Psikolojisi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2013.
- İNCİ Zekiye Özen, **Ceza Muhakemesi Hukukunda Teşhis**, TBB Dergisi, S.85, 2009 (s.105-136).
- JANSEN Gabriele, **Zeuge und Aussagepsychologie**, 2. Auflage, C.F. Müller, Heidelberg, 2012.
- KEHR Martin, **Dilemma des Zeugen bei wahrer, aber unglaublicher Aussage**, NSTZ 1997 (s.160-166).
- KINDHÄUSER Urs, **Strafprozessrecht**, 3. Auflage, Nomos, Baden-Baden, 2013.
- KOCA Mahmut, **“Ceza Muhakemesi Hukukunda Deliller”**, CHD., Y.1, S.2, Aralık 2006 (s.207-225).
- KRAMER Bernhard, **Grundbegriffe des Strafverfahrensrechts**, 5. Aufl., Stuttgart, 2002.
- KUDLICH Hans, **Einleitung**, in: MüKoStPO, 1. Auflage, München, 2014.
- KÜHNE Hans Heiner, **Der Beweiswert von Zeugenaussagen**, NSTZ 1985, (s.252-261).
- KÜHNE Hans Heiner, **Strafprozessrecht**, 9. völlig neue bearbeitete und erweiterte Auflage, Heidelberg, 2015.
- LINDSAY D. Stephen/JOHNSON Marcia K., **Reality Monitoring and Suggestibility: Children’s Ability to Discriminate Among Memories From Different Sources**, in: Children’s Eye Witness Memory, Edited by Stephen J. Ceci, Michael P Tolia, David F. Ross, Springer, New York, 1987.
- LOFTUS Elizabeth F., **Eyewitness Testimony and Event Perception**, University of Bridgeport Law Review, Vol.8, No.1, 1987 (s.7-14).
- LOFTUS Elizabeth, **Eyewitness Testimony**, Harvard University Press, 1979.
- LÖHR Holle Eva, **Der Grundsatz der Unmittelbarkeit im deutschen Strafprozessrecht**, Duncker Humblot, Berlin, 1972.
- MAIER Stefan, **StPO §58 [Vernehmung; Gegenüberstellung]**, in: Münchener Kommentar zur Strafprozessordnung, C.H. Beck, München, 2014.

- MEINTJES-VAN DER WALT L. L., **Judicial Understanding of the Reliability of Eyewitness Evidence: Tale of Two Cases**, Potchefstroom Electronic Law Journal, 2016, s.1-32 (www.heinonline.com, erişim: 02.05.2020).
- MÜNSTERBERG Hugo, **On The Witness Stand -Essay on The Psychology and Crime**, New York, 1908 (<https://archive.org>).
- MYKLEBUST Trond, **The Nordic Model of Handling Children's Testimonies**, in: Collaborating Against Child Abuse -Exploring the Nordic Barnahus Model-, Palgrave MacMillan, Switzerland, 2017 (s.97-119).
- NESTLER Nina, **"Wer einmal lügt, dem glaubt man nicht" - Falschaussage, Glaubhaftigkeit, Lügendetektor**, JA 2017 (s.10-16).
- NIEHAUS Susanna, **Merkmalsorientierte Inhaltsanalyse**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008 (s.311-321).
- ODENTHAL Hans Jörg, **Die Gegenüberstellung zum Zwecke des Wiedererkennens**, NSTZ 1985 (s.433-438).
- ORTEGA Francisco, **Eyewitness Reliability: Causation & Preclusion of Erroneous Convictions**, Journal of Law and Border Studies, Y.2003, S.3 (s.33-58).
- PETERS Karl, **Untersuchungen zum Fehlurteil im Strafprozess**, Walter de Gruyter, Berlin, 1967.
- ROXIN Claus/SCHÜNEMANN Bernd, **Strafverfahrensrecht**, 27. Auflage, C.H. Beck, München, 2012.
- SCHOON Wiebke/BRIKEN Peer, **Zur Anwendbarkeit der Glaubhaftigkeitsbegutachtung unter spezifischen Begutachtungsumständen - Eine narrative Übersichtsarbeit**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13, 2019, (s.125-135).
- SKEEN A. A., **Eyewitness Evidence and Psychology**, South African Law Journal, 104(2), 1987 (s.297-306).
- SOKULLU-AKINCI Füsün, **Polis -Toplumsal Bir Kurum Olarak Gelişmesi, Polis Alt-Kültürü ve İnsan Hakları-**, Gümüş Basımevi, İstanbul, 1990.
- SPORER Siegfried Ludwig, **Personenidentifizierung**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008 (s.387-398).
- SPORER Siegfried Ludwig/SAUERLAND Melanie/KOCAB Kerstin, **Personenidentifizierung (Kapitel 9)**, in: Bliesener/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014 (s.156-183).
- STELLER Max, **Gegenstandsbereiche und Methodik der psychologischen Begutachtung**, in: Handbuch der Forensischen Psychiatrie Band 2, Psychopathologische Grundlagen und Praxis der Forensischen Psychiatrie im Strafrecht (Hrsg. von KRÖBER, Hans Ludwig- LEYGRAF, Norbert-DÖLLING, Dieter-SASS, Henning), Springer, Berlin, 2010 (s.85-212).

- STELLER Max, **Glaubhaftigkeitsbegutachtung**, in: Handbuch der Rechtspsychologie (Hrsg. von Renate Volbert und Max Steller), Hogrefe Verlag, Göttingen, 2008 (s.300-310).
- THEUNE Lucas, **Polizeibeamte als Berufszeugen in Strafverfahren**, Nomos, Berlin, 2019.
- ÜNVER Yener/HAKERİ Hakan, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 16. Baskı, Adalet, Ankara, 2019.
- ÜNVER Yener, “**Ceza Muhakemesinde İspat, CMK ve Uygulamamız**”, CHD., Y.1, S.2, Aralık 2006 (s.103-205).
- v. GOETHE Johann Wolfgang, **Maximen und Reflexionen**, Verlag der Goethe Gesellschaft, Weimar, 1907, -Aus dem Nachlass (Über Natur und Naturwissenschaft).
- VARGA VON KIBÉD Alexander, **Philosophische Wahrheit und christliche Wahrheit**, Evangelische Theologie, Volume 17, Gütersloher Verlagshaus, Gütersloh, 1957 (s. 266-272).
- VENTER A. /LOUW D. /VERSCHOOR T., **Perception and memory: Implications for Eyewitness Testimony**, South African Journal of Criminal Justice, 16(2) 2003 (s.137-162).
- VOLBERT Renate/STELLER Max, **Is This Testimony Truthful, Fabricated, or Based on False Memory?-Credibility Assessment 25 Years After Steller and Köhnken (1989)-**, European Psychologist, Vol. 19 (3), 2014 (s.207-220).
- VOLBERT Renate/STELLER Max, **Kapitel 21: Glaubhaftigkeit**, in: Bliesener/Lösel/Köhnken, Lehrbuch Rechtspsychologie, Verlag Hans Huber, Bern, 2014.
- VOLK Klaus/ENGLÄNDER Armin, **Grundkurs StPO**, 8. neu bearbeitete Aufl., München, 2013.
- WOLF Thomas, **Scheinerinnerungen und „false memory” - aktuelle rechtliche Fragen an die Aussagepsychologie**, Forensische Psychiatrie, Psychologie, Kriminologie, Volume 13 (2019) (s.136-141).
- YENİSEY Feridun/NUHOĞLU Ayşe, **Ceza Muhakemesi Hukuku**, 6. Baskı, Seçkin, Ankara, 2018.
- YENİSEY Feridun, “**Ceza Muhakemesi Hukukunda (Hukuka Uygun Bir Şekilde Elde Edilmiş) Delil**”, CHD., S.4, Y.: 2, Ağustos 2007 (s.5-60).
- ZIPF Heinz, **Strafprozeßrecht**, zweite, neubearbeitete Auflage, Walter de Gruyter, Berlin, 1977.

